

улазница ulaznica

КУЛТУРА
УМЕТНОСТ
ДРУШТВЕНА ПИТАЊА

КУЛТУРА
УМЕТНОСТ
ДРУШТВЕНА ПИТАЊА

КЊИЖЕВНИ

КОНКУРС

улазница
ulaznica
2024

КЊИЖЕВНИ
КОНКУРС

Ulanica

časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja,
Zrenjanin, god. LVIII, decembar 2024.
broj 268

ZA IZDAVAČA
Mile Kulačić

REDAKCIJA
Vladimir Arsenić (glavni urednik),
Mile Kulačić (odgovorni urednik),
Mića Vujičić, Goran Lazičić
i Vladimir Tot (tehnički urednik)

KOREKTURA
Dragana Sabovljević

IZDAVAČ
Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin”
Zrenjanin

ULAZNICA

Sadržaj

Saopštenje žirija Književnog konkursa **Ulaznica 2024**, 3

POEZIJA

Dario Hajrić: *Ubrzani kurs za bodhisattvu*, 7

Umetnička grupa „Pesnička buncanja“: *Zelena*, 13

Lara Dragojević: *Inspirirala me knjiga Judith Butler*, 24

PROZA

Marija Nešić: *Udovice*, 33

Olivera Marić: *Disbalans u čakrama*, 36

Tanja Jocić Stamatović: *Jedini izlaz*, 40

ESEJ

Danica Đokić: *Pakrac u Beogradu*, 47

Marko Bala: *Kultura čitanja kao kultura sećanja*, 55

Edi Daruši: *Metaverzum korporativnog kapitalizma*, 60

POHVALA

Lana Papić: *Pre...*, 73

Aida Šečić Nezirović: *Popila je crnu kafu*, 78

Jovana Elek: *Pisac*, 102

SAOPŠTENJE ŽIRIJA KNJIŽEVNOG KONKURSA ULAZNICA 2024

Žiri Književnog konkursa „Ulaznica 2024” u sastavu: Ivana Bulatović, književnica iz Beograda i predsednica žirija, Jovana Koprivica, kritičarka iz Beograda i Vladimir Arsenić, urednik časopisa, sa zadovoljstvom je konstatovao da se povodom javnog poziva, objavljenog u maju 2024. godine, odazvao veliki broj autorki i autora koji su poslali preko 1000 radova. Radovi su stigli iz svih država bivše Jugoslavije, a raduje činjenica da su stizali i iz drugih država u kojima žive spisateljice i pisci koji pišu srpskim, hrvatskim, bosanskim, crnogorskim i makedonskim jezikom, primerice Austrije, Švedske, Nemačke...

Žiri je jednoglasno odlučio da nagradi sledeće radove:

Poezija

Prva nagrada: **Dario Hajrić**, Bačka Palanka – *Ubrzani kurs za bodhisattvu*

Druga nagrada: **Umetnička grupa „Pesnička buncanja”**, Beograd – *Zelena*

Treća nagrada: **Lara Dragojević**, Zagreb – *Inspirirala me knjiga Judith Butler*

Proza

Prva nagrada: **Marija Nešić**, Kikinda – *Udovice*

Druga nagrada: **Olivera Marić**, Novi Sad – *Disbalans u čakrama*

Treća nagrada: **Tanja Jocić Stamatović**, Beograd – *Jedini izlaz*

Esej

Prva nagrada: **Danica Đokić**, Jagodina – *Pakrac u Beogradu*

Druga nagrada: **Marko Bala**, Vrbas – *Kultura čitanja kao kultura sećanja*

Treća nagrada: **Edi Daruši**, Elemir – *Metaverzum korporativnog kapitalizma*

Žiri bi želeo da pohvali radove Lane Papić iz Novog Sada, Aide Šečić Nezirović iz Sarajeva te posebno Jovane Elek, četrnaestogodišnjakinje iz Beograda, koja je vrlo argumentovano iznela svoje primedbe na trenutno stanje naše književne scene. Ove radove žiri predlaže za objavljivanje.

Nagrađeni radovi predstavljaju prilično precizan uvid u stanje književnosti na kulturnom prostoru srpskog, hrvatskog, bosanskog i crnogorskog jezika, kao i dobar deo poetičkih tendencija uočljivih među autorkama i autorima na književnoj sceni. Raznovrsni po svojim temama, a napisani sa zavidnim književnim umećem i uverljivošću, ovi tekstovi su se iz mnoštva izdvojili ukupnim utiskom i zrelošću izraza. Posebno godi činjenica da Konkurs „Ulaznica” i ove godine promoviše nova imena, mlade autorke i autore kojima je ovo put ka daljoj književnoj afirmaciji i karijeri.

U svom ocenjivanju žiri je vrednovao isključivo kvalitet umetničko-jezičkog izraza koji je u nagrađenim radovima nesumnjiv. Organizatori se zahvaljuju svim učesnicima koji su poslali radove jer su pred žiri stavili veliki posao i odgovornost. Nadamo se da će konkurs i sledeće godine biti ovako bogat i uzbudljiv po pitanju broja kvalitetnih tekstova.

U Zrenjaninu, 18. 11. 2024.

*Za žiri Književnog konkursa Ulaznica 2024
Ivana Bulatović – predsednica*

POEZIJA

ubrznani kurs za bodhisattvu

sveti čovječe, pod tvojim drvetom trešnje
vlada razum supersimetrije
iskrama oslikane misli prilaze same kao
žedne životinje koje ne znaju za nož

došao sam da ti kažem da je iznad tebe
nebo puno rasparanih jastuka i pepela
da među korijenjem stabla trepte očni kapci
djece nesrećnih zemalja

nježni mesijo, pitaju te iz favela
da li je istina da je bog metak
i jesu li stigmatе izlazne rane

nosim ti sa ulica crvenih fenjera glas o tome
da Hokusai nije crtao talas za nas
priča se da je stvorio vrata od mastila za
hobotnice naših podsvijesti

znaš li išta o tome ili samo jedeš trešnje
krijući užarene koštice pod jezikom

utopljeni svijet

J. G. Ballardu

duhovi mrtvih glečera dolaze
pulsira stotinu sedam farenhajta
rasipam opuške po terasi
posmatram prazne moreuze grada

iz betonske lobanje metropole
ka nebu kličaju varvarske bašte
svako gašenje ulične svjetiljke
pamtim kao zasluženu izdaju

atomske časovnik bezvoljno kuca
računa vrijeme do konačnog vala
uzvraćam pogled orijaškom suncu
hipnotisan omčom podmuklog Ekvatora

svečanost

svakog jutra odrasli
metlama lopatama džakovima
čiste staze i trotoare ispred kuća
otresaju perut s naših kosa i jakni
brišu prašinu sa simsova
duvaju u smrznute šake

naš posao je lov na crne mačke i na
odrasle koji ne učestvuju u čišćenju
rijetko se kada ima šta uhvatiti ali
pravila se moraju poštovati

niko se otvoreno ne protivi obavezi čišćenja
jer bi preko reda bio poslat van zidina grada
da prikuplja drva za potpalu

oni koji stradaju prilikom skupljanja i
oni koji nestanu imaju isti tretman
tijela ionako nikada ne donosimo u grad
mjesto za grobove odavno nema

govore nam da ćemo shvatiti razloge čim
dovoljno odrastemo da i sami idemo
skupljati granje u snopove

ponekad šetamo s dedom
duž davno posječenih drvoreda
razgovaramo o životu
ako nikog nema u blizini
on se popne na panj
raširi ruke kao grane i

opisuje nam krošnje
čempresa platana breza

sjeća se mnogih stvari ali ne pamti
kako i zašto su svečanosti počele
nikada ne dovodimo u pitanje
da li nam nešto izostavlja

sjeća i čišćenja ne smiju stati
znamo da od toga i od svečanosti
zavisi opstanak grada
odraslima je uvijek hladno
a i nama se u kosti uvlači led
dok jutrima tražimo crne mačke

okupljamo se kada nebo potpuno potamni
porodice se kao prsti na šakama
skupljaju na trgovima punim zastava i
pravilno složenih drva

odrasli skidaju sa lica maske za disanje
izgovaraju pravila sebi u grudi
sasvim mala djeca su najtiša jer
još uvijek ne shvataju poredak
još uvijek ne osjećaju studen

zbunjuju ih vrisci dok odrasli na lomačama
spaljuju djevojke ruzinavih kosa
da ogriju naše daleke, hladne bogove
pepeo se kovitla u nebo
pada na ogoljene ulice
koje će se izjutra čistiti
metlama lopatama džakovima

lupus & fabula

u ovoj priči vuk ne umire na kraju

nema lovčeve vitke cijevi da bude
prigodna deus ex machina i
okonča poigravanje s plijenom

u ovoj priči sve kuće su od cigle ali
predatori su uveliko među nama

u analizi djela jarići nisu naivni
ali susjedi vješto gledaju svoja posla
pamte samo gospodsko suro krzno

u ovoj priči na kraju ne umire vuk

jesi naš ili nisi

osjećaš li zajedništvo, brate?
tetura noću ulicama
lupa šakom po izlozima
udara ramenom o prolaznike
više im, šta gledaš
drži dignutu čašu i gleda ko ne nazdravlja
provjerava pjevaš li revnosno
zna sve o žicama
zna sve o tebi
nemoj misliti da si pametniji
nemoj mu se smijati
vjeruj mu kad kaže: smrt

vjeruješ li u boga, brate?
jedeš li ribu na staklene dane
pereš li veš kad mjesec padne u amok
onaj odozgo sve prati
viri kroz prozor da vidi je l' ti to cimer
kaže, ne biva reda bez sječe ruku
ne biva tiho dok ne baciš posljednji kamen

štuješ li pretke, brate?
priča se da te traže
kažu, dužan si im do guše
nisi još nijednom poginuo
bi li mogao dogodine
dobro za kćeri, kada će sin
što samo jedan
ko će pušku u ruke sutra

mi ti samo prenosimo
ti vidi šta ćeš

Zelena

Zažmuri
zamisli zelene divove
travu koja se talasa
poletno kao more
mirno zeleno more
vrisni u krtičju rupu
sažvaći sve grane masline
jer
zemlja je krenula ispočetka
izjednačila noć sa danom
dozvolila drveću da cveta
poručila travi da je voli do neba
proleću je dopizdelo
odlučilo je da se osamostali

ciklama je vrsta kaktusa
svaki dan nazdravimo česmušom
jednom nedeljno preselimo se na sims
stavimo naočare sa dioptrijom

naš cvet se pojavi iznenada
dok su svi medvedi u pećini

od zelenog
najviše poštujem semafor
visoka sam metar
u sve verujem
neke ljude sahranim
druge samo precrtam
teškom mukom izrađam pupoljke

da znaš

morali bismo
se ipak
upoznati mnogo bolje
kako bih ti dao
da pročitaš par strana
iz moje zelene sveske

Mikroautomatika

minimumom napora
proniknem u tebe
saspem ti
obilje
lepotu
nežnost
nežnost
nežnost u salvama

teturam se po oblacima
preskačem jednu po jednu munju
konačno postajem pepeo

možda opljačkam
kladionicu
novac ostavim domu
za nezbrinutu decu

ali
stalno žurim
tražim mikrotaktike

buduća ja ne ume da kaže *ne*
i ja ne mogu da je spasem

nigde ne stižu
moja prerasla stopala
žuljaju me mikropatike

jadna buduća ja,
zabava nikad ne dođe na red

Rodoljubiva buncanja

o mestu u kom sam se rodila
imam da kažem toliko
mesto u kom sam se rodila
ako se obrušim o *nju*
biću samo još jedna u nizu
sa zviždaljkom oko vrata
kartom u jednom smeru

mada nije da ne volim ovaj grad
mostove na kojima ljudi dobijaju krila
auspuhe i redove na protestima
sve si mi tešniji, mili
stežeš me oko stomaka
grebeš po vratu
znam da ćeš mi na aerodromu
nonšalantno mahnuti i otkinuti rep

domovina se brani
lepotom
domovina se brani
(ćutanjem)
pred sudom
pričom u brojevima
svako da ima
samo tri prsta
orao svaki dve glave
kilo žita 75 dinara
skaču cene
skaču cene
skaču
skače Ivana Španović
što ja ne bih imao državnu penziju

kad ceo život skačem
sam od sebe

Blagodarna Srbijo
puna si ljubavi
prema svome pastiru
koji ti svakog dana
pošalje ružu u inboks
izvadi bič tek kad odu gosti
putuje bez pasoša
izdvojen iz mase odabranih
rađa se
mali
nepatvoreni
jurodivi
srbin

i dalje vešto prećutkuju
da je patriotizam nametnuti
drug iz školske klupe
da *rodoljublje* i *domoljublje*
kriju u sebi *rod* i *dom*
da je to ono što treba voleti
i što možeš da stvoriš
gde god da pustiš korenje
i obučeš maminu rolku

uskliknimo s ljubavlju
i ostanimo ovde
ko može bolje od nas vrteti ovaj Danteov krug
ima li izdržljivijih od zlatnog roda
plodnijeg tla
očiju dubljih ima li gde?

automatic pessoa

Pusti me Pessoa
ti i tvoja usložena ličnost
previše su za mene
malog osrednjeg pesnika
zamišljam te visokog
većito zabavljenog sobom
verski posvećenog rečima
(grudva snega sa
slomljenim naočarima)
zamišljam kovčeg gde mirno
odlažeš novog sebe
želim da sam ti strofa
koju si ujutru odbacio
šmrčem prašinu sa tvog
svetog sanduka
kradem ti reči i slike
zavlačim se u rever
kupujem pljuge na trafici
perem ti uveče noge
odustanem od svega
vratim se svojoj ženi

sir i poezija
sir i pessoa
vino
mali svet
ajde još jedan sir
još jedna pesma
istrajnost da budeš Ti
usamljenost, a opet,
kao da nikad nisi potpuno sam.

mogla sam da se divim
što si sebi dozvolio
da budeš ono što jesi
(makar danas bio Pessoa
sutra Alvaro de Kampuš)
ali ne
ti si se igrao, ti si izmišljao
džabe ja peglam svoje pesme
dok nisu besprekorne
kao bele košulje sa reklame
kad će one ostati samo to
klasične, uredne, pristojne
nikome omiljeni odevni predmet

pesme su zgužvana, posivela majica
sa đlačkog maturalskog plesa
(malo zrno pripadnosti
u futrolji fiktivnog uspeha)
ti si toliko toga imao da daš
jedna ličnost nije bila dovoljna
jednoj meni dao si dozvolu
da prospe kečap na svoju belu košulju

Fernando, mili moj
voleo bih da baneš u Meduzu
voleo bih da se zbuniš činjenicom
da ti je mikrofon potpuno nepoznat predmet
da si imao rok grupu
tvoji bi posterji
osvetljavali zidove po noći
ovako si bio
pesnik koji je predvodio svoju truppu
posvećeno i doživotno
pesnik koji nije bio samo pesnik
(već grupa pesnika)
Fernando
iznad čijeg imena

krije se stih
iznad stiha oblak
a iznad oblaka
ko to jebeno zna

2024

trpam u šaku energiju za dolazeće dane
oko mene se odigrava završni čin
vreme je krenuti ispočetka
naratori zaludno lome jezike
scenaristi su besramno izostavili
to činjenično *opet*

delujem sebi isto i ovaj put
ne osvrćem se na to šta je bilo
još manje planiram šta će biti
živim u danu bez referentnih tačaka
ustajem i ležem
kalendar se pomera

nemam više šta da kažem
osim onoga što sam rekao
a i to što sam rekao, nema mnogo smisla
bez onoga što tek treba da kažem

ako još i dodam da ne mogu da se setim
šta sam do sada pričao
da li bih osvežio pamćenje
ukoliko se odlučim na još jedan govor

kad najmanje očekuješ
sopstvena predviđanja
zgrabiće te za noge
načiniti od tebe
Obešenog čoveka

Nećeš moći da se makneš
dok ti se sve
novogodišnje rezolucije
ne sjure u glavu

predskazati
predvideti
precrtati
precrtati ljude
oteti poeziju keksu
vratiti je ustima
ustati iz kreveta
ustati
skočiti
zapaliti kuću
promeniti zemlju
otпустiti traumu
rešiti rešenje rešiti
odvesti poeziju na more

nova godina je hodnik
ka novim vratima
obećaj sebi da ćeš disati
umnogome
ujednom
obećaj sebi da ćeš saznati
da neznanje nije ništa do
datost
i da je zatvorenost
osnovno svojstvo vrata

jebeš princezu i ale
prava aždaja je prošlost
pravi toranj budućnost
sve želje utkane u zelene bodlje

pitanje je
da li zažmuriti i galopom probiti ponoć
ili skinuti oklop nečujno
presvući se u pidžamu
i sanjati novi prvi minut

inspirirala me knjiga Judith Butler

voljela bih te
bez spola
ili roda
tvog ili mog
sasvim je svejedno
voljela bih te
i bez gramatike
i binarnih sustava
voljela bih te
i da smo obje amebe
na samom početku evolucije
i da smo omoti
na nekoj boci
koja je završila u smeću
i da smo žohari
koji po tim bocama
skakuću
voljet ću te
i kad odem u Italiju
i upoznam nove ljude
i rodim dijete
voljet ću te
i praviti ću se
kao da ga odgajamo skupa
iako znam da to ne želiš

Povlja pričaju s Napuljem

cijevi pričaju sa zidovima
koji pričaju s balkonom
koji priča s puteljkom
koji priča s parkiralištem
koje priča s autom
koji priča s razbijenim retrovizorom
koji priča s gepekom
koji priča sa zrnom pijeska
koje je ispalo s nečijeg tabana
s neke daleke plaže
plaže na kojoj sam možda izgubila masku za ronjenje

ustaše u Stomorskoj

i sjedila sam tako na nekom molu
hladnom
kamenom molu
on je stajao iznad mene
visok
kao bor
tanak
kao borove iglice
crvene hlače
poput neke vatre u daljini
sadržaj njegovih rečenica
pikao me
poput čačkalica
rezo me
kao žilet
pekao me
kao vruća kava
smrdio je
poput starog mlijeka
prelio je svoju agresiju u mene
kao bokal vode
bila sam prepuna
ljutnjom
bijesom
srdžbom
gnjevom
šakom u glavu
šakom u glavu
ali ništa
šutim
plačem
jecam

odlazim
šakom u glavu
šakom u glavu
ali ipak nisam

moj tata ne može naći posao

tata mi je Srbin
Srbin u Hrvatskoj
bez posla
oženjen
jedno dijete
proćelav
provokator
tata mi je Srbin
Srbin u Hrvatskoj
bijelac
heteroseksualac
muškarac velike glave
velike srpske glave
vozač auta
i bicikla
novinar
bez posla
konobar
direktor
scenarist
ljevičar
roditelj
muž
čovjek
tata mi je čovjek
čovjek u maloj državi na Balkanu
jedan od nekoliko stotina tisuća stanovnika u Zagrebu
čovjek koji se na popisu stanovništva
izjasnio kao Srbin
Srbin u Hrvatskoj
to mi je tata

fali riječi

Maleš je u trafostanici
a ja sam morala pretraživati
što je trafostanica
mislila sam da ima neke veze s trafikom
na tramvajskoj stanici
zamislila sam ga kako kupuje
novine i cigarete
ili novine i žvake
ako pokušava prestati pušiti
vruće mu je
skida šešir
namrgodio se čitajući članak
ili pokušavajući riješiti križaljku
očito mu ne ide
ali nakon nekog vremena
mišići na licu opustili su se
riječ je bila trafostanica

PROZA

Udovice

Rakila Balugdžin spremala je ručak kada su joj dva žandarma pokucala na vrata. Po selu se, kasnije, pronela priča da je pravila pitu sa jabukama kao da, nedajbože, ne žali muža, no jedan od žandarma se jasno sećao mirisa prženog luka koji ga je zapahnuo kada je otvorila vrata, a koji se naslućivao još sa kapije. Ništa u vezi sa njenim izgledom ili raspoloženjem nije im privuklo pažnju te o tome nemamo njihova svedočenja.

Komšije bi rekle: *smrt je ušla u tu kuću*, zlo je neko, da se ne boje da izgovore te podzemne reči, pa pogledima, pokretima i raskošnim uzdasima kažu sve to, i mnogo gore. *A nije došla nepozvana*, sluti se neizgovoreno, u načinu na koji dižu obrve i gledaju u stranu kada se ta stvar pomene.

Obezglavljena kuća, kao zaklana kokoška, mahnita na sve strane, juri, bori se za život, iako joj je već presuđeno i svi oko nje znaju da će završiti u supi. Zna selo kako će završiti Rakila Balugdžin i šta će biti sa njenom decom i kućom. Jer, postoje posledice koje su neizbežne kao sudbina onog koji plasti seno na Svetog Iliju.

Da joj muž nije *umro* dve godine nakon devera, niko se nikada ne bi zapitao čime Rakila porodicu hrani. U bašti krompir, mrkva, kupus, luk, pasulj i repa. Nekad im napravi pitu sa jabukama. Rakila valjda zna da kuva, ne mora mlađa zaova da je uči. Deca su joj bila sita. Muž zadovoljan?

Izraz „leteći tanjir” počinje da se upotrebljava sredinom XX veka kako bi opisao pojavu koja nema nikakve veze sa onim što je mogao da znači 1844. godine. Deca su mala i ne znaju mnogo – znaju, ipak, da je u pitanju tanjir, i da leti vodoravno kroz vazduh dok

se ne razbije o zid. Komadi tanjira odmah padaju na pod, a niz zid se dugo nakon praska sliva Rakilin ručak. Nekada bi letela i šerpa, ali tada ne bi bilo praska, samo zvonkog udara o isti zid, a ručak bi, ponovo, završio na podu. Šerpa zazvoni kao paganski ritualni instrument, ručak nemo sklizne.

Letnja crnina je teža nego zimska. Ispod, gori Rakilina tvrda koža na ivanjskom ognju, ali to niko ne vidi. Primete je samo povijenu nad zasadam, kao crni obris, *možda je to Rakila Balugdžina*. Radila je isto i dok joj je muž bio živ, ali u crnini je teže.

Nekome sudi magistrat, svakome sudi selo. Jelka Berarov plašila se Boga, možda se plašila muža, ali se suda nije plašila. O pravdi nije nikada razmišljala, *pravde za ženu nema*, po letnjoj žezi je došla u grad jer su joj dvojica žandarma uručila poziv. Dok je sedela na drvenoj klupi u holu magistrata i čekala da je pozovu, mislila je o piti sa jabukama koje je jednom kod Rakile Balugdžine probala.

Svi su uvažavali pokojnog Radu. Jelka se možda zapitala da li bi joj magistrat sudio da joj je muž, kao Rakilin, bio nadničar. *Šta će Jelka Rade trgovca na kapiji Rakile Balugdžin?* Taj prizor možda niko nije video. Noću seoskim ulicama minu samo senke – utvare ili ljudi utvarama nalik. Ipak, svi su znali da je Jelka pre zore u travu pored puta prosula *nešto*. *Nešto* što joj je dala Balugdžin Rakila, možda.

Čovek je vuk drugom čoveku. Žena je otrovnica ili ovca. Jelka je verovatno rano shvatila da se ljudi dele po mnogo osnova, ali nikada na dobre i zle. Na osnovu izjave koju je dala sudu, lako je zaključiti da je morala da zna, onog dana kada se Rakili obratila, da će je ova ili spasiti ili uništiti, ali da je tom riziku suprotstavila nadu da će se desiti i jedno i drugo te da zato nema za čim da žali, ni našto da odustaje. Šta ju je, onda, pokolebalo?

Čarna Balugdžin iz Melenaca otrovala je svog muža, sa tom su istinom i ona i selo živeli već dve godine, jednako ravnodušni

prema njoj. Ni Čarna Balugdžin, Rakilina zaova, ni njen otrov, ni njen pokojni muž, nisu se nikoga ticali kao što se ni ranije nikoga nije ticalo šta se u Čarninoj kući dešava, premda su svi znali. Čarnu niko nije prijavio magistratu, možda iz uskogrude zahvalnosti što ih je poštedela okretanja glave, žmurenja i zapušavanja ušiju. Mnogo je lakše postalo ne primećivati tu kuću, kada je jednom sve utihnulo.

Čarnu i Rakilu Balugdžin ne vezuje ni ljubav ni zajednička nesreća ni ista kuća u koju su se udale. Ipak, Čarnu vidi samo Rakila. Čarna je jedina koja čuje kako se Rakilin ručak sliva niz zid i razliva po podu.

Trgovac Rada Berarov umro je iznenada. Povodom njegove smrti dva žandarma obilaze selo i kucaju na vrata Jelki, Rakili i Čarni, uručuju sudske pozive. Žandarmi iz grada retko i nevoljno dolaze u selo. Da li su tri žene nevoljno otišle u grad, niko nije mogao da jemči.

U Protokolu magistrata Velikokikinskog distrikta iz 1844. godine pod brojem 38, navodi se da je Jelki Berarovoju suđeno jer je usmrtila muža otrovom koji je dobila od Rakile Balugdžin „koja kao da je već bila otrovala svog muža”. Nakon svedočenja nekih svevidećih seoskih očiju, potvrđeno je da je Jelka taj otrov prosula mnogo pre iznenadne smrti svog muža Rade. *Šta ju je, tada, pokolebalo*, sud nije postavio pitanje.

Kao da se muž ne može otrovati bilo čime i kao da je veština spravljanja takvog sredstva zasluženi dar ili prokletstvo koje htonski glasovi došapnu izabranima, selu je odmah bilo jasno da je Jelka *drugi otrov*, naravno, dobila od Čarne. Ostalo je da ih većito kopka kako je Jelka uspela da do Čarnine kuće dođe, preuzme *to*, vrati se svojoj kući i upotrebi, a da je *niko* (Bog sve vidi) ne primeti. *Kako* je i Jelka otrovala muža, mučilo je pravdoljubive duše meštana.

Zašto, niko se nije pitao. Svi su znali.

Disbalans u čakrama

– I insulinsku imam, jesam ti rekla? Rezistenciju. Je l' možeš da veruješ? Zato sam debela – klimnula je značajno glavom, pa umočila preostalo parče štapića sa belim lukom u tartar sos i stavila ga u usta. Zabrinuti pogled je zadržala i dok je žvakala.

– Znaš kako, kažu da to sve dolazi od čakri – rekao joj je trudeći se da njegova vest zazvuči značajnije od njene – Da. Prosto, čakre su u disbalansu. Kažu da kad bi se to sve vratilo na mesto i bolesti bi nestale – više nije bio siguran nadmeće li mu se sopstveni ego sa njenim ili još uvek pokušava da je pojebe. A možda jedno ne mora da isključuje drugo? Zar nije prosto mogao da joj kaže da nije debela? Toliko. To je sigurno i htela. Umočio je štapić u slatko-ljuti crveni sos i napravio mudro-zabrinuti izraz lica. Nije ga promenio ni dok je žvakao.

Ona je polizala kažiprst i palac, pa uhvatila stopicu čaše za vino. Navila je i otpila dva gutljaja. Onda je dohvatila salvetu, pa obrisala usne. Za svaki slučaj, prešla je njome i preko brade. Jedan tihi štucaj otrgao joj se iz trbuha, pa je i tiho podrignula. Višak vazduha uhvatili su obrazi. Debeli prsti sa dugim tamnocrvenim noktima pritisli su usne maramicom, pa je pogled bacila u stranu. Isparavanje testa i belog luka potisnula je zajedno sa eventualnom mogućnošću da je on išta od toga primetio.

On je muljao naredni štapić po ostacima crvenog sosa i razmišljao koliko je prošlo od kad je poslednji put nešto nategao. Pa, dosta. Konstatovao je, pa je u levu ruku uzeo malu staklenu zdelu, a desnom u nju nastavio umakati poslednji zalogaj pečenog testa. Dvadeset godina ranije, ustao bi i otišao, možda bez objašnjenja i pozdrava. Sada je odlučio da previdi sve. Nokte, koje je iskrzane samo premazala novim slojem laka, umesto da stari najpre skine. Kičasto prstenje koje je seklo mesnate prste. Predebeo sloj maskare koji je slepio ono što je preostalo od trepavica nakon godina i godina drljanja četkicama, maramicama, losionima. I na kraju, mehur koji

je proputovao od želuca do usta i napuhao rumene, insulinski nerezistente obraze. Kakav dasa. Gospodin. Džentlmen. I bez prevelikog truda, neminovno je veći od nje.

Kada je obrisala i usne i prste, ustala je i otišla do toaleta. On je ispratio pogledom i zaključio da je video i bolja dupeta. Nije iznenađen. Za profil na aplikaciji slikala je isključivo lice, od gore, ističući oči i vešto našminkane jagodice. Podvaljkom je htela da ga iznenadi, izgleda. Onda je uzeo čačkalicu i pristupio vađenju nečeg što pod jezikom nije odustajalo od uzanog prostora između levih dvojke i trojke. Iz šestog pokušaja, malenim drvenim šiljkom izvadio je listić peršuna. Pogledao ga je, pa ga sekutićima svukao sa čačkalice i pojeo.

U toaletu, ona se uspravila iz polučučnja, pa pustila vodu. Onda je iz torbe izvadila vlažne maramice pa prebrisala butine. I malo iznad toga. Kapljice mokraće pomešale su se sa kapljicama znoja. Ne sme ponovo da se ojede. Ne noćas. Onda je navukla gaće i crne helanke, pa upasala majicu. Crni pliš, bretele i čipka na dekolteu – njena omiljena varijanta. Iz torbice je izvadila i bočicu sjaja, pa na usne nanela koralno narandžastu. Premašila je gornju ivicu na dva mesta, a da nije ni primetila. Ili se napravila da nije. Izašla je u trenutku kad je on, preko pantalona, upadljivim pokretom ruke, pogurao kurac od sredine ka levoj nogavici. Drugom rukom je i dalje čačkalicom proveravao prostore između zuba. Da je dvadeset godina mlađa, odustala bi od povratka za sto. Prebacila bi kaiš torbice preko ramena i odšetala ka izlazu. I u tom odlasku, ne bi joj se butine trele jedna o drugu.

Na stolicu se spustila uz smešak. On joj je uzvratio.

– Hoćemo? – pitao je.

– Da, da, mogli bismo.

Pozvao je konobaricu, izmirio račun, pa dodao još jednu novčanicu, naglašavajući pokret rukom, kao da pruža cvet iz sopstvene bašte. Ona je opet zamislila svoje vitke noge koje odlaze niz ulicu. Njegove slike na aplikaciji bile su uhvaćene spontano, bez proračunatog prikriivanja nedostataka. Ali davno. U vreme kada je imao kosu i sve zube. Opis zanimanja – gazda.

Kada su došetali do njegovog auta, otvorio joj je vrata, pa joj se raspoloženje popravilo. Upitao ju je da li želi da svrate do njega, da joj pokaže pogled sa terase, grad je noću odatle prelep. Ona se složila, rekla da odavno nije videla noćnu panoramu, pa krišom nos primaknula što je bliže mogla desnom pazuhu. Onom što je dalje od vozača. Dobro je. Još ne smrdi.

Ključ u bravi se okrenuo, lagano je gurnuo vrata i brzo su se našli pred prozorom u dnevnoj sobi, jednoj. Terasu nije imao. Mršave noge su pomislile da se zapute niz memljivo stepenište, ali su se predomislile. Umesto toga, ruke su prihvatile čašu koju joj je pružio. Sačekale su da nalije rizling koji je dobro ohladio, pa njenu čašu prinele njegovoj. Cing! Dva para očiju pogledala su se uz osmeħ u polumraku. Jednu šaku joj je stavio na struk, drugu na dupe, ono za koje je mislio da je moglo biti i bolje, ali će za ovu zgodu poslužiti. Onda je zaronio u njen vrat i pod jezikom osetio gorak ukus parfema, čiji miris se slabo nazirao. Digao mu se. Ona se zakikotala, zažmurila, pa tako obuhvaćena, na trenutak stala da uživa u izvijanju sopstvenog tela, pružanju ruke i odlaganju čaše na sto. Evo je, u čistom bezizlazu usled sopstvene neodoljivosti. On ju je sve više stiskao, balavio, svlačio bretele sa ramena, helanke sa kukova. Posle toliko vremena, osećala je nečiju kožu na svojoj. Kapljice znoja sa njegovog čela padale su po njenim, sada već razgolićenim sisama. Pogurao ju je prema stolu, a ona se propela na prste, pa sela na ivicu, oslanjajući se rukama. Četiri drvene nogare bolno su jauknule u glas. Više nije bilo mesta na njoj koje nije već dohvatio kad mu je skinula gaće. Gledajući u plafon, otvorenih usta, napipala je desnom rukom noćnu panoramu grada. Varošice. Dok je prstima stiskala svoja izneverena očekivanja, novi štucaj otrgao joj se iz želuca. U tom trenutku, osetila je da iz šake gubi i ono što je do tad imala.

Spustila je pogled da se i tako uveri da je grad poražen. Pao.

- To je to? – otelo joj se s tužno i razočarano.
- Pa jebote! Jesi baš morala da podrigneš?
- Ha! Ja sam kriva, je li?
- Jok, nego nisi. Jebali te štapići od testa.

– Jao – poslednje je što je uspela da izgovori, pre nego što je bljucnula. Mešavina tartar sosa, rizlinga i sažvakanog testa slila se niz njegova prsa, pa se zaustavila na stomaku. Eto. Kao da je on neki mršavac, pomislila je u tom trenutku. Ne treba se opterećivati.

– Aj napolje! – začula je taman kad joj je u utrobi laknulo.

– Molim?

– Marš! Napolje! Krmačo! – vikao je dok je, naginjući se napred i bacajući noge u stranu, koračao ka kupatilu. Po podu je za sobom ostavljao tragove beličaste kaše.

Ona je pokušala da dohvati helanke sa poda, ali joj se jako zavrtelo u glavi. Zato se uspravila, dohvatila stolicu, pa sela. Iz wc-a su dopirali zvuci tuša i grcanja. Kad je napokon izašao, delovao joj je blede, ali dosta mirnije.

– Nisam mogla da ustanem. Je l' mogu i ja da se okupam?

– Radi šta hoćeš – dobacio joj je pa došetao do troseda i legao.

Otišla je u kupatilo, oprala lice, kosu, zube, pazuhe, butine, sve. I bilo joj je mnogo bolje. Kad je izašla, našla ga je kako se pravi da spava. Stala je spram njega, neobučena i sačekala da otvori oči. Kad je progledao, tako, od dole, učinila mu se mnogo lepšom nego na slikama. Sa troseda je sklonio jastuke za naslon, pa se pomerio do ivice i okrenuo na stranu, ka njoj. Legla je pored njega, a on je svoju ruku spustio na njenu. Dok su oboje tonuli u san, pomislila je kako ima krupne šake.

Jedini izlaz

Zaboravljam.

Zaboravila sam sve šta se desilo pre. Pre ovih zidova. Pre dvorišta sa visokom ogradom i kvadratom neba. Pre trpezarije sa prozorom ispod tavanice kroz čije rešetke raskošni i topli, ali nemilosrdni zraci sunca ističu svaki detalj posivelih lica.

Lica ubica.

„Hej, mutava”, gurnu laktom Milica Tijanu dok su sedale jedna do druge za sto. „Dodaj parče hleba, i tako ga nikad ne pojedješ.” Tijana bez reči zahvata kašikom sadržinu neodređene boje iz metalne činijice koja stoji na njenom poslužavniku. Ne dira hleb. Niti ga stavlja u usta, niti ga daje Milici. A i Milica. Nije da baš želi to parče hleba, zna ona da joj je dovoljna njena porcija. Mnogi misle da je hrana u zatvoru užasna. Možda je tako bilo nekada, ali sada... ukus je zapravo sasvim prijatan, za razliku od izgleda. Boja joj je ista kao i boja zatvorske uniforme. Kao boja Tijaninog lica. Neodređena. Neugledna. Neprivlačna.

Ali ukus je dobar. Uzimam i sama poslužavnik i sedam pored njih dve. Dajem svoje parče hleba Milici.

„I, bre”, namršti se ona, „nisam od tebe tražila, hoću da čujem ovog mrguda mutavog. Da nam ispriča svoju priču. Da joj čujem glas”, kaže mi, pa nastavi: „A i tebi bi bilo bolje da više jedeš. Izgledaš ko da te je neko žvakao celu noć, pa ispljunuo na pod ujutru.”

Počinje da se smeje grleno i duboko, ko i uvek kad kaže nešto što je samo njoj smešno. Tijana ne diže pogled sa tanjira, ali vidim da me žene za susednim stolovima gledaju, iščekujući.

„Dosta”, kažem tihim glasom gledajući Milicu u oči i ona naglo prekine sa smejanjem, nabivši nos u svoju činiju. Ipak se zna ko je ovde glavni.

Milica je, pre sedam godina, sekirom presudila mužu. Na spavanju. „Hrkao je kao svinja”, rekla je kad je došla ovde, „kao

svinja je i završio. Nisam uspela iz prve. Cičao je kao prase kad ga kolju kad sam zamahnula drugi put. I treći."

Milica redovno vežba. Ima je preko metar i osamdeset i nema ni gram sala. Samo mišići. Muž joj bio žgoljav, i sama kaže da je mogla u zubima da ga nosi. Tako da nikom nije bilo jasno kako je moguće da ju je prebijao preko dvadeset godina.

„Nisam ga dokrajčila sekirčetom iz prve, jer mi je te večeri polomio tri rebra, baš tu sa leve strane." Gledala nas je dok nam je pričala da vidi da li smo shvatile. „A ja stopostotni levak, jedva sam digla sekiru. Al, gravitacija uradi svoje...na kraju."

„A što tad, što posle dvadeset godina?", pitale smo je.

„Znaš", kaže ona, „on ujutru sve zaboravi. Ničeg se ne seća. Kad me vidi izubijanu, pita se šta je bilo, pa plače i moli me da mu oprostim. Moli me da i ja zaboravim. Onda se i ja pravim da ništa nije bilo. A te večeri nam bilo dvadeset godina braka, napio se, ko uvek, to mu vazda bilo opravdanje, pijan, pa se ne seća... a ja trezna... i odlučim da je dosta bilo toga da zaboravljam sve. Ima da se sećam svega i da svima ispričam šta je bilo. I da pričam svakog dana, do kraja života. Jedva sam čekala da me uhapse." Opet nas gleda da vidi razumemo li.

„Ali, opet, zašto si čekala 20 godina?"

„Sramota me bilo", kaže, i samo što ne zaplače. „Kad me prvi put udario, šaka jada... sramota me bilo. I stid me bilo i zbog njega. Smejali bi mu se ljudi da mu uzvratim." Razrogači oči dok priča, kao da hoće da nam prenese taj osećaj stida direktno iz srca kroz svoje zenice do našeg mozga. „Sramota me bilo", kaže, gledajući u mene.

Milica priča svoju priču svaki dan. Svaki dan pokušava da izvuče neku reč iz Tijane, ali od toga nema vajde.

Tijana nije dala ni glasa od sebe od kada je ovde. Ni slova. Ubila je celu porodicu, brata i majku i oca. Komšije su zvale policiju. Ona je sedela na stolici, sa lovačkom puškom na kolenima i rekla samo jednu rečenicu: „Sve sam ih pobila."

Niko ne zna zašto je to uradila. Pričali su da se poverila jednoj drugarici da ju je brat silovao, a roditelji... kad im se požalila, rekli joj da je najbolje da to zaboravi. Drugarica se odselila u Kanadu. Tijana

je, posle hapšenja, ćutala. „Divan je to čovek bio,” svi se u komšiluku složili. „Divan. U glavi, u glavi joj nešto nije kako treba”, govorili su.

Gledam je kako struže kašikom ostatke jela sa činiije. Parče hleba stoji netaknuto. Stavlja ruke u krilo.

„Da zaboravi”, kaže Milica. „Govorili joj da zaboravi šta se zbilo, a ona nije mogla. E, pa, kad ih je upucala, možda je onda zaboravila.”

Dobro je zaboraviti, mislim. Dobro je biti ovde, u ovom kavezu koji te štiti od sećanja. Kad zaboravim, onda sam srećna. Na trenutak.

Kao da mi čita misli, Milica kaže: „Ne može da se zaboravi. Samo lobotomiju da ti urade”, upire prst sebi u slepoočnicu i vrti njime kao burgijom. „Ili ti njima da rascopaš lobanju. Onda možeš da zaboraviš taj očaj. Bes. Nemoć. I onda završiš ko Tijana.

Jer znaš šta, kad zatvoriš oči, ne znači da te drugi ne vide. Isto tako, kad ćutiš, ne znači da se nije dogodilo.”

Okrenu se ka Tijani:

„A, Mutava, šta kažeš? Ispričaj nam kakav si ti sjajan strelac bila. To se ne zaboravlja. Još ima vatre u tebi. Najgore je kad pričaš a niko te ne sluša.”

Zgrabi me za zglob i unese mi se u lice: „Ali”, šišti dok joj pljuvačka štrca na sve strane, „to nije tačno. Neko te uvek sluša. Neko ti veruje.”

Krenuh da joj sklonim ruku, kad se vazduh u trpezariji naglo zgusnuo, otežao.

Osetile smo na leđima njegovu težinu trenutak pre nego što smo čule korake. Ušao je u pratnji jednog čuvara, a pogled mu je gmizao iznad naših glava tražeći onu koja treba da stoji. Brzo sam ustala, ali znala sam da sam zakasnila.

„U moju kancelariju”, rekao je upravnik, samo me okrznuvši pogledom, kojim je nastavio da kruži po prostoriji, pre nego što se okrenuo da izađe.

Znala sam šta me čeka u kancelariji. Znala sam da ne odobrava da sedim sa zatvorenicama. A znala sam i šta me čeka večeras. Kada dođem kući.

Ipak nisam zaboravila šta se desilo prethodne večeri. Ni one pre nje. Ni svih ovih večeri u proteklih pet godina koliko delimo trpezu i postelju.

U dobru i zlu.

Dobrog se ne sećam. Zlo zaboravljam kad pređem prag zatvora i zamišljam da sam jedna od devojaka. Konačno slobodna.

Ali nisam. Milica mi je jednom rekla: „Mi ga trpimo osam sati, a ti dvadeset četiri. Svakog dana.”

Milica je nekako shvatila sve. Shvatila je da su mi najbolji ti sati provedeni ovde. Tu se oporavim, tu zaboravim.

Zaboraviću sutra i ono što će se desiti večeras, mislila sam dok sam ustajala.

...

Tada se dogodilo nekoliko stvari istovremeno. Milica me je uhvatila za ruku i gurnuvši sto oborila me na zemlju, uvežbani čuvar se u trenu stvorio kraj nje obuhvativši je rukama otpozadi, a Tijana se bacila na čuvara.

Kažu da se sve odigravalo u sekundama, ali ja sam, kao na usporenom nemom filmu, videla kako Tijana uzima pištolj iz stražareve futrole, okreće se ka upravniku i povlači okidač. Videla sam putanju metka, pravo ka njegovom čelu i maluu, maluu rupu kako se otvara, tu iznad obrva. Dok sam ležala zalepljena za pod znojem i strahom pomešanim sa neminovnošću, nesposobna da se pomaknem, u potpunoj tišini, svesna da su akteri događaja drugi, a da se o meni radi, on se samo složio, kao harmonika od papira koju deca prave za novogodišnju jelku.

Za trenutak se slika zaustavila, a onda mi se sluh povratio, čuvar je vikao i sa dignutim rukama se okrenuo ka Tijani dok se iz hodnika čulo trčanje i glasovi. Znala sam da će se uskoro oglasiti sirena. Bila sam savršeno svesna, um mi je bio bistar i miran kao planinsko jezero, ustala sam i pružila ruku ka Tijani, a ona je poslušno stavila u nju pištolj.

Progovorila je i ja sam joj prvi put čula glas, koji se nikako nije slagao sa njenim četvrtastim kamenim tamnim licem. Glas anđela.

„Niko ti ne bi verovao. Na kraju bi te ubio. Ili ti njega. Što se svodi na isto. A meni je i tako svejedno.”

„Nikad te neću zaboraviti”, oblikovala sam usnama reči dok je sirena zavijala i gomila naoružanih ljudi uletela unutra.

Nikad više ništa neću zaboraviti, pomislila sam dok sam gledala kako stražari izdaju zapovesti i dele udarce. Tijana mi je samo klimnula glavom dok su je odvodili, a Milica mi namignu dok su joj stavljali lisice:

„A? Šta kažeš? Kakav strelac! Znala sam da ništa nije zaboravila.”

ESEJ

Pakrac u Beogradu. Panorama postjugoslovenskog društva

Radnici gradske čistoće, bivši đubretari, oterali su me na deponiju, a kako su sve balkanske deponije delovi jedne iste, ubrzo sam, tako razbijen, završio u beogradskom tamnom vilajetu iz kojeg sam svojevremeno krenuo.

Ovako je junak romana *Pakrac* Vladana Matijevića (Beograd: Laguna, 2024) u snu doživeo svoju katabazu u balkanski pandemonijum. Pravo sa jugoslovenskih idiličnih jadranskih plaža u Kuparima, preko zapadne Slavonije i pakračkog ratišta, obreo se na beogradskom asfaltu. Matijevićev postjugoslovenski prostor dat je kroz toponime u i oko pijace Đeram u kojoj se, kao u antičkom forumu, susreću i prelamaju glasovi: ovoga puta su to krici jurodivih, vapaji promašenih ljudi, žrtava građanskog rata i gubitnika tranzicije.

Lako je uočiti da je jedna od građivnih niti romana paralela između gotovo mitskog Pakraca i savremenog Beograda. Šta, međutim, povezuje krvavo pakračko ratište i karnevalsku atmosferu sa ulica i trgova oko Bulevara? Kako to pucnji iz Pakraca devedesetih godina prošlog veka i danas odjekuju ulicama oko Đerma? Nekoliko je tematsko-motivacionih ravni kojima Matijević pribegava kako bi dva toponima postavio jedan naspram drugog.

Zlo nije napolju, nego u nama

Ako nije bilo lako naći uzrok, ime i poreklo pošasti koja je iznutra razorila Jugoslaviju, jedino je logično da Matijevićev antijunak, ratni veteran, traga za njom na gotovo mitskoj razini. Služeći se tehnikom udvojene ličnosti i tako ilustrujući shizofreno cepanje u duši glavnog protagoniste, Matijević kroz svog junaka traži koren zla koje ga razara, kao što je onomad razorilo i zemlju u kojoj je živeo.

Glavni junak i njegov dvojnik, Pepi, lutaju kroz vremenske i prostorne vertikale i nailaze na grotesknu pozornicu kojom parodira galerija marginalnih likova, zgubidana, sitnih lopova i secikesa, narkomana, prosjaka. Gotovo karnevalsku atmosferu obojenu matijevićevskim crnim humorom prekidaju ubistva, najpre ona koja nadiru iz prošlosti, iz sećanja na ratište, a potom i ona koja kose stanovnike Bulevara.

Iako je izvršilac svih zločina junakov dvojnik, Pepi (zapravo mračna priroda glavnog junaka), način na koji ih autor prikazuje razlikuje se. Nepočinstva sa beogradskog asfalta, ma kako zverska, podsećaju na izveštaje iz crne hronike; zločini sa pakračkog ratišta, ne samo bestijalni i mučni, odvijaju se u mističnoj i eteričnoj atmosferi, a protagonisti se nalaze u iščekivanju nečeg gotovo onostranog: „Ulazili smo u šumu na pakračkoj gori, bližilo se podne. Vazduh je bio težak, nepomičan, vladao je apsolutni mir. Osećala se neka napetost, nešto nije bilo u redu”.¹ Zlo za kojim Matijević traga, dakle, ima mitski i onostrani karakter, ono je vaninstitucionalno i vannacionalno. Stiče se utisak da se dešava po inerciji i kao da je van kontrole glavnog junaka.

Naposletku, zlo se nije rodilo u Pakracu, niti se tamo utulilo; junak ga je doživljavao još u detinjstvu od roditelja, a onda ga i sam praktikovao mučeci životinje. Ono je, potom, u svim svojim pojavnim oblicima izbilo na ratištu i stratištu jugoslovenskog bratoubilačkog sukoba, a onda se samo pritajilo i nastavilo da iznutra razara i njega kao pojedinca i društvo. „Zlo nije napolju, nego u nama”², poentira Ira, mlada revolucionarka koja je, pored Roma sa krajnje margine, Olivera, jedina pozitivna junakinja romana. Ono kruži i valja se tamnim kutovima ljudske psihe i povremeno se javlja, jednako u Pakracu mračnih devedesetih i u savremenom urbanom Beogradu.

Nasilje. Zapisi iz crne hronike

„Smrt gura električnu kosilicu i šparta beogradskim ulicama, ako nisi onaj koji ubija, onda si žrtva. Neutralnost je izgubila

1. Vladan Matijević, *Pakrac* (Beograd: Laguna, 2024), 150.

2. Isto, 261.

uporište, zakoni su isti kao na ratištu. A i smrtnost je približno ista, jedino je ovde manje transparentna. Možda je to pravi razlog što sam podlegao opštoj atmosferi, takoreći euforiji, i čvrsto rešio nekoga da ubijem.”³

Od trenutka kada na samom početku romana glavni junak deklarativno obavesti Pepija da je rešio da nekog ubije, narativni tok dosledno prekidaju blokovi šturih izveštaja iz crne hronike. Ton im je novinarski, hladan i svrha im je da prosto iznesu činjenično stanje i naglase banalnu svakodnevicu nasilja. Nižu se silovanja, ubistva i samoubistva i poput kaleidoskopa sklapaju mračnu sliku moralno devastiranog Beograda i društva ogrezlog u nasilje. Prikaz dodatno nadograđuju i surovi i bizarni opisi serijskih ubistava u Bulevaru, iz kojih jasno progovara pomračeni um ratnog veterana. Dok čitamo o njima, pitamo se postoji li, zapravo, ikakva razlika između pakračkog ratišta i mirnodopske stvarnosti koju živimo. Glavni protagonist i sam konstatuje: „Veruj mi, Pepi, ovde očevi kćerkama poklanjaju biber-sprej za prvi izlazak u grad, ovde majke sinovima za osamnaesti rođendan kupuju pancir prsluk. Da je u Beogradu opasno kao u ratnim područjima, čvrsto sam verovao, ali nikad nisam pomislio da se može meriti sa Pakracom.”⁴

Fascinacija crnom hronikom i medijskim izveštavanjem nije nova tema: Matijević se njome već bavio u svom romanu *Sloboda govora*. Osim funkcije da izjednači razine ratišta i urbanog prostora, vesti iz crne hronike piscu služe i kao ilustracija pogubnog medijskog delovanja na kolektivnu psihozu nacije. U intervjuu za NIN autor kaže: „U Pakracu sam, između ostalog, pokušao da prikažem i uticaj vesti iz crne hronike – kojima se neprestano bombarduje stanovništvo i od kojih je nemoguće sakriti se – na psihi pojedince i na ispoljavanje nasilja. Jer, slobodno možemo tvrditi da smo zatrpani crnim vestima i da je nasilje postalo naša svakodnevica. Naravno, nije crna hronika, koja dominira u vestima, isključivi krivac za agresiju i sveprisutno nasilje, ali ne smemo je olako ni abolirati.”⁵

3. Vladan Matijević, *Pakrac* (Beograd: Laguna, 2024), 13

4. Isto, 78

5. Mića Vujičić, *Finalista za NIN-ovu nagradu Vladan Matijević: U mom romanu kasnije se saznaje zašto je glavni junak opsednut ubistvima*, 17. 1. 2024, <https://www.nin.rs/nin-ova-nagrada/vesti/43967/vladan-matijevic-pakrac-mir-ne-znaci-da-zver-spava>.

Kosturi iz ormara. Nerazrešene traume devedesetih

Skoro tri decenije kasnije, krvoproliće na Bulevaru kao metapozornica preslikava krvoproliće na Balkanu, a Đeram pijaca samo je pandan rovova u zapadnoj Slavoniji. Jesmo li dobro zatvorili ormar i posakrivali sve kosture unutra?

„Rat može probuditi zversko u čoveku i sa objavljivanjem mira ne znači da je probuđena zver čvrsto zaspala”⁶, smatra Matijević. Njegov antijunak, traumatizovani veteran koji preživljava od invalidnine, živi u garsonjeri punoj oružja i iščekuje trenutak kada će se Pepi vratiti – kada će, dakle, sitni šibicar, kukavica i doušnik ponovo postati mračni junak pakračke i potom ove beogradske klanice. Traume devedesetih, nerazrešene i nedovoljno prerađene u kolektivnoj svesti, poput kostura iz ormara svaki čas isplivavaju na površinu. Duhovi prošlosti u jednom velikom *dance macabre* kruže postjugoslovenskim prostorima, tražeći novu krv. „Opšte je poznato, Pepi, da kad staro umre, a novo se još ne rodi, nastaje doba čudovišta”⁷, konstatuje glavni junak i time roman opet navodi na mitske transversale i onu liminalnu poziciju nedovršenosti koja vuče za sobom htonično i demonsko.

U jednom od mnogih razgovora sa Pepijem, a zapravo solilokvija, glavni junak se seća kako su se nadali da će rat što duže trajati i kako im nije bilo bitno ko će biti pobednik, „jer kad stane klanje, predstoji preispitivanje i suočavanje”.⁸ Da bi društvo posle traume krvavog građanskog rata ozdravilo, suočavanje je neophodan korak; tranziciono postjugoslovensko društvo propustilo je da to učini, naivno misleći da će potpis na mirovnom sporazumu značiti i prestanak rata. „Nismo imali pojma da će se razna krvoprolića po inerciji vršiti još dugi niz godina”⁹, seća se junak. Zlo koje se po inerciji nastavlja kako bi dovršilo započeto jedan je od osnovnih

6. NIN/Tanjug, *Nagrada „Beogradski pobednik” za najbolji roman godine Vladanu Matijeviću za „Pakrac”*, 22. 1. 2024, <https://www.nin.rs/kultura/vesti/44297/nagrada-beogradski-pobednik-za-najbolji-roman-godine-vladanu-matijevicu-za-pakrac>.

7. Vladan Matijević, *Pakrac* (Beograd: Laguna, 2024), 57–58.

8. Isto, 262.

9. Isto, 262.

motiva romana i impuls koji pokreće radnju napred ka finalnom samoubistvu glavnog protagonista.

Nezalečene ratne traume devedesetih osnovni su uzrok moralne degradacije društva koje ne uspeva da se snađe u novim tranzicionim vremenima, iznova ponavljajući stare matrice. Glavni junak potiskuje sećanja na ratište, jer su se mobilisani vratili kućama, reke su se vratile u korita, a život naizgled vratio u normalu. Međutim, zverstva tolikih razmera ne mogu se tek tako samo skloniti iz vidokruga i naizgled primireni duhovi prošlosti i dalje su tu. Stoga junak sebe doživljava kao pozvanog da dovrši započeto: „kada se reke povuku u svoja korita, ostane mulj. Neko mulj čisti, neko taj posao odlaže unedogled i udiše smrad, sve više se navikavajući na njega. Ja pokušavam da očistim mulj koji mi je pripao, ali za sada bezuspešno.”¹⁰ Naposletku, dok god mi kao društvo budemo izbegavali suočavanje sa ratnim traumama i preuzimanje odgovornosti, neki traumatizovani pojedinac će se osetiti pozvanim da nastavi krvavi pir.

Pakrac kao pakao. Pakrac je dijagnoza društva

„Dok sam ležao u ratnoj bolnici shvatio sam da se od pet slova koje čine reč *pakao* čak četiri nalaze u reči *Pakrac*.”¹¹

Na kraju, posle silnih smrti kojima smo svedočili u romanu, uz smrt jedne države – utopije, jedno je sigurno: „Pakrac i njegovi sinovi će još dugo živeti po našim ulicama i trgovima, tribinama i parkovima”¹². Znamo to po atmosferi beznada na beogradskim ulicama, po sveopštoj otupelosti kojima prolaznici nemo posmatraju zločine, po nedostatku empatije prema žrtvama. „Čitav grad je bio ravnodušan na njegovo stradanje kao i zvezde iznad Pakračke poljane na naše”¹³, kaže junak nakon svirepog ubistva tabloidnog novinara.

10. Vladan Matijević, *Pakrac* (Beograd: Laguna, 2024), 228.

11. Isto, 108.

12. Isto, 310.

13. Isto, 152.

Da će krv prolivena u Pakracu pre skoro tri decenije nastaviti da kola ovim prostorima znamo i po sveopštem besmislu i bezidejnosti, nedostatku inicijative da se nešto zaista i promeni. Našeg junaka i upoznajemo kada na svojoj plavoj hoklici koju neprekidno vuče za sobom poput nekog bizarnog propovednika izgovara isprazne političke fraze: *Vlast ima kapacitet! Beograd je izvoznik stabilnosti! Mi imamo potencijal! Mi imamo studiju izvodljivosti!* Banalne floskule koje zaista svakodnevno slušamo od vlastodržaca iz medija takođe referišu na postjugoslovensku jalovu političku scenu i na impotenciju naših državnika i njihovih podanika.

Protest ratnih veterana centralni je događaj sa početka romana, i upravo u toj gomili bivših ratnika i bivših ljudi možemo sagledati svu bezidejnost društva u kome živimo. Bizarni skup lakših i težih invalida, nervnih bolesnika i zavisnika od antidepresiva, panoramski je prikaz države koja je slala svoju mladost u rat bez značenja i smisla. Junak romana ne oseća da im pripada, podsmeva im se, smatra ih gubitnicima i pita se šta je ikada sa njima i radio. Nekadašnji ratnici sada su nesposobni da krenu na *Kroate*, ali više nego spremni da ratuju za svoje penzije.

Jedini u koje se autor romana uzda su mladi, oličeni u Irinom buntovnom anarhizmu i njenoj srčanosti. Ira organizuje demonstracije, bori se sa policijskim batinašima, proaktivna je, ispisuje smislene parole, štiti slabije od sebe, srčano i hrabro brani prijatelje. Ona je sve ono što glavni protagonista romana nikada nije umeo ni mogao da bude, ona je „anđeo neuprljan pristajanjem na zlo”¹⁴. Iako planira da je ubije, odustaje od toga jer joj se potajno divi. U Irinoj bespoštednoj, iskrenoj i očajnoj borbi, emotivnosti, idealima i veri, pisac nazire izlaz iz pakračko-beogradskog trougla. „Ira je želela iz početka da gradi svet. Harizmatičnija od bilo koje filmske zvezde, bila je spremna da oblikuje budućnost.”¹⁵

Svet u kome Ira živi samo je produžetak onog koji je izrodio krvoprolića devedesetih i autor ne preza od aktuelnih dnevno-političkih aluzija: bezakonje, egzodus mladih, tabloidno novinarstvo, zagađenje vazduha, investitorski urbanizam, nadzorne

14. Vladan Matijević, *Pakrac* (Beograd: Laguna, 2024), 306.

15. Isto, 305.

kamere za nadgledanje demonstranata, sudbina uzbunjivača, lažne diplome i degradacija obrazovnog sistema, turbo-folk muzika, saradnja policije sa režimom. Pitanje koje ostaje otvoreno je hoće li Ira uspeti da otrese teret pakračkog ratišta i svih trauma sa samog kraja dvadesetog veka i da se snađe u apokaliptičkoj viziji postjugoslovenske stvarnosti. Njeno nepristajanje na zlo možda je dovoljno za početak ozdravljenja društva.

Epilog. Jadran

Roman *Pakrac* tematizuje povratak traumatizovanog ratnika u svet koji više nije i ne može biti njegov. Poput nekakve travestije savremenog Odiseja, naš junak i njegov mračni dvojniki, kao dva istrošena bojovnika, vraćaju se i isprva ne uspeavaju da se snađu u meta-prostoru bivše Jugoslavije. Jedini jezik koji poznaju je jezik crne hronike i oni po inerciji nastavljaju da njime govore – ubijaju. Kao što je onomad pošao da ubija Kroatu ne znajući zašto, sem da traži i sluti krv, tako i sada seje smrt sa nekom nejasnom idejom da nastavlja započeto.

U izbetoniranom i dehumanizovanom gradu – čudovištu, ophrvan traumatičnim sećanjima na ratište, junak ima povremene izlete u srećnija vremena. Predratni dani opisuju se drugim tonom i vedrijim bojama i vezuju za ljubav sa Žanom, njenu erotsku slobodu i junakovu nevinost. Jadran i Kupari figuriraju kao vid eskapizma, kao simbol bivše zemlje, potrebu za čistotom i srećom usred užasa i stradanja. Junak sanja more i zvezde iznad njega: „Vraški sam želeo da ponovo odem na Jadran”¹⁶, kaže, ali zaključuje da ne bi mogao ni umeo da živi bez Bulevara. Doba nevinosti je nepovratno prošlo. Jer, nije Jugoslavija bila samo Žana i samo naivnost i čistota uspomena na letovanje u Kuparima; ona je i estradna pevačica na ratištu, Amarkord, koju junak romana mučki i kukavički siluje. Jugoslavija u sećanju ratnog veterana figurira i kao Žana i kao Amarkord, nevinost i agresija. Stoga autor alegorijski zaključuje: „Ali loptu na naduvavanje ubrzo je odnela struja, deca su za njom tužno gledala. Nedugo potom su naišli veliki talasi. Spasilac je govorio da se ne ulazi u vodu, ali Serbi i Kroatu ga nisu slušali. Otplivali su daleko od

16. Vladan Matijević, *Pakrac* (Beograd: Laguna, 2024), 171.

obale. Vama se više ne može pomoći, rekao je spasilac. Ubrzo su svuda oko nas bili logori i mučionice, ubrzo su svuda oko nas bili svinje, pacovi, vrane, crvi..."¹⁷

Ono što je od Jugoslavije ostalo, moralno posrnulo postjugoslovensko društvo, još uvek se nije dokopalo obala.

17. Vladan Matijević, *Pakrac* (Beograd: Laguna, 2024), 180–181.

Kultura čitanja kao kultura sećanja

U jednom svom eseju američki sociolog Herbert Gans lamentira nad poražavajućom činjenicom da se u sociologiji često ponavlja istraživački rad koji je u prošlosti već obavljen. Ovu pojavu, kao i svoj esej, Gans je prigodno nazvao *sociološkom amnezijom*. Na drugom mestu čitamo kako se savremeni američko-ruski odnosi mogu opisati terminom „drugi Hladni rat”. Ono što prenebregavaju autori koji tako smelo koriste ove sintagme jeste da su takvi opisi egzemplarni slučajevi amnezije, nalik onoj koju je Gans dijagnostikovao, a koja se može nazvati *istorijskom amnezijom*. Da su kojim slučajem takvi istoričari bolje upućeni, znali bi da se sintagma „drugi Hladni rat” koristila u prošlosti, kada je nakon kratkotrajnog perioda detanta usledilo ponovno zaoštavanje odnosa između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza, obnavljanja trke u naoružanju i pretnje nuklearnog rata.¹ Pojava koja se može uočiti u istoriji nauke i istorijskoj nauci, u jednakoj meri se može primetiti i u drugoj vrsti istorije – *istoriji književnosti*. Naime, kako književna kritika, tako i šira čitalačka publika, često ispoljavaju nimalo pohvalnu osobinu da zaboravljaju velika i značajna književna dela i njihove pisce. Ova tendencija, koja se pokazuje kao pravilo, gotovo kao neumoljiva zakonitost, osuđuje na zaborav čak i najveće umetnike pisane reči, koji su za života bili slavljani kao istinski geniji, a njihova senzacionalna dela proglašavana za besmrtnne klasike.

Postoje verovatno mirijade primera koji govore u prilog našoj tvrdnji o *literarnoj amneziji*. U jednom od svojih najboljih romana, *Ljubav u doba kolere*, čija je radnja smeštena početkom XX veka, Gabrijel Garsija Markes u ruke jednog od likova stavlja roman Anatola Fransa *Ostrvo pingvina*, roman koji su, kako kaže, „u to doba svi čitali”. Uistinu, Anatol Frans, francuski akademik i nobelovac, doživeo je da bude ovenčan najprestižnijim priznanjima

1. Kao žalostan primer nepoznavanja ove istorijske činjenice u srpskoj historiografiji može poslužiti nedavno objavljena studija Nikole Samardžića *Drugi hladni rat*.

i da dostigne nezamislive visine slave i popularnosti. Sjaj njegovog književnog stvaralaštva ugasio se zajedno sa njegovim životom. Prilikom sahrane velikog pisca, koja je predstavljala veliki nacionalni događaj kojem je prisustvovalo preko dvesta hiljada ljudi, grupa avangardnih umetnika, poznati kao nadrealisti, rasturala je pamflet pod naslovom *Leš*, u kojem je nemilosrdno i provokativno kritikovala starog skeptika i epikurejca. „Svakog obožavaoca Anatola Fransa smatram degradiranim bićem”, zaključio je Luj Aragon u duhu koji odgovara stihovima Majakovskog – „sit narugavši se, bezočan i ljut”. Nadrealisti kao da su bacili kletvu na Fransovu literarnu zaostavštinu, jer je svet ubrzo nakon njegove smrti naglo prestao da pokazuje interesovanje za sve što je veliki humanista napisao.

Fenomen literarne amnezije nije nikakva endemska pojava, već se može identifikovati u svim nacionalnim književnostima. U nemačkoj književnosti ime Paula Hajzea danas je samo fusnota, uprkos tome što je tokom svoje blistave karijere uživao veliku popularnost, posebno kao pisac novela, čiji se uticaj, kako svedoči delo Laze Lazarevića, može prepoznati i u srpskoj književnosti. Slučaj danskog pisca Karla Gjelerupa predstavlja još jedan udžbenički primer kolektivnog zaboravljanja, uz razliku što je ovde reč o svesnom zaboravljanju. Jednom od trojice svojih laureata Nobelove nagrade za književnost, Danska nikada nije oprostila greh germanofilije, koji je svoj vrhunac dostigao u Gjelerupovom prisvajanju nemačkog kao jezika pisanja. Nad Gjelerupom je izrečena najstrašnija literarna kazna – *kazna nečitanja*.² Koliko je ova kazna nezaslužena govori podatak da je Gjelerupov roman o budizmu *Kamanita traži* napisan šesnaest godina pre Heseove *Sidarte*, čijem je idejnom uobličavanju možda značajno doprineo te da je postao obavezna lektira u srednjim školama na Tajlandu.

Uočavajući čovekovu ružnu osobinu da zaboravlja, Andre Žid u svom *Ogledu o Narcisu* beleži: „Sve je već rečeno, ali budući da niko ne sluša moramo se vratiti unazad i početi iz početka”. Koliko je

2. Ovako surovom kažnjavanju svojevremeno je bio podvrgnut i Norvežanin Knut Hamsun zbog svojih simpatija prema nacizmu. Znajući koja je najgora sudbina koja može da zadesi jednog pisca, Hamsunovi sunarodnici su jedno vreme bojkotovali svog najvećeg književnika, koje je išlo dotle da su na autorovu adresu u masovnom broju pristizali primerci njegovih knjiga. Hamsun je pak nakon Drugog svetskog rata rehabilitovan, a njegov opus time sačuvan od zaborava.

ova tendencija ka zaboravljanju škodljiva pojava, govori i današnja rasprava o opasnostima koje prate uspon veštačke inteligencije. Usled marginalizacije velikih književnih dela, savremeni čitalac nije ni svestan da takve rasprave uopšte nisu nove, odnosno da su postojale i u dalekoj prošlosti i da je tema potencijalne prevlasti mašina nad čovekom zaokupljala maštu nekih od najistaknutijih imena svetske književnosti. Kada ignorancija ne bi bila hronična pojava i kada bi se savremeni čovek iznova vraćao velikim delima iz njemu udaljene prošlosti, znao bi da su autori poput Karela Čapeka i H. Dž. Velsa, mnogo pre spektakularnog razvoja robotike, razmišljali o naličju tehnološkog progresa. Tako je poznavanje radova ovih i njima srodnih autora moglo poslužiti kao upozorenje i priprema za današnju situaciju u kojoj čovek pronalazi sebe u ulozi žrtve sopstvenih tehnoloških izuma. Upravo zato što su bili tako bolno svesni trošnosti književne slave i neumitne tendencije ka zaboravljanju, pojedini pisci su otvoreno izrazili ambiciju da iza sebe ostave neizbrisiv trag i tako se utisnu u kolektivno sećanje. „Pišem samo da bih bio ponovo čitan“, izričit je bio Žid o svojoj želji da njegovo delo ostane neprolazno. „Moja karta za besmrtnost“, rekao je Elijas Kaneti za svoj roman *Zaslepljenost*. „Umetnuo sam toliko enigmi i mozgalica, da će profesori vekovima biti uposleni raspravljajući oko toga šta sam mislio, a to je jedini način da se osigura besmrtnost“, saopštio je svom francuskom prevodiocu Džejms Džojns povodom *Uliksa*.

Pošto smo dijagnostikovali bolest literarne amnezije, neophodno je pozabaviti se njenom etiologijom. Šta uzrokuje čovekovu sklonost da zaboravlja ono što je veliko i veličanstveno? Jedan deo odgovora se mora pripisati *modi*. Svaki pisac plaća danak vremenu u kojem živi, pokoravajući se vladajućem ukusu, tretirajući aktuelne teme i razmatrajući tekuća zbivanja. Smena generacija donosi drugačije estetske kriterijume i prevrednovanje onoga što su predašnje generacije smatrale svetim i neprikosnovenim. Zbog toga što stil pisanja i glavna tema dela na prvi pogled mogu delovati anahrono, savremeni čitalac ga može lakomisleno otpisati kao prevaziđeno i lišiti ga pažnje koja mu udahnjuje novi život. Lako promenljive estetske kriterijume prate i lako promenljive *ideologije*. Ideologije koje su bile dominantne tokom piščevog života, a koje on

(ne)svesno utiskuje u svoje delo, veoma često bivaju detronizovane nakon piščeve smrti. Da bi se to shvatilo, dovoljno je samo površno poznavanje spiska autora koji se danas smatraju politički nekorektnim i *ipso facto* neprihvatljivim za savremenog čitaoca samo zbog toga što su, kao i većina njihovih savremenika, robovali pogrešnim predstavama o rodnom odnosima, rasi, etnicitetu i/ili seksualnosti. Čuvena studija Edvarda Saida *Orijentalizam*, kontroverzna rasprava krajem 1980-ih oko toga koja dela čine „zapadni kanon” ili današnja kultura poništavanja predstavljaju tužne podsetnike koliko lako ideološki vetrovi menjaju smer u kojem duvaju. Najposle, razlog za zaboravljanje velikih književnih dela krajnje je prozaičan, a to je puka *nezainteresovanost* novih generacija, što je posebno tačno u našem digitalnom dobu, u kojem se više ne smatraju zastarelim samo dela davno umrlih pisaca, već se i u sâma knjiga kao medijum posmatra kao relikv prošliosti.

Ukoliko bi bilo potrebno odabrati misao koja najbolje sažima celokupnu istoriju književnosti, onda bi to svakako bila ona čuvena – *habent sua fata libelli*. Svaka knjiga uistinu ima zasebnu sudbinu, nezavisnu od volje pisca. Ali ako je sudbina jednih da zauvek nestanu u pomrčini zaborava, sudbina drugih je da ponovo privuku interesovanje čitalaca i tako nastave da žive nekim novim životom. Jedan od skorašnjih primera ove druge vrste sudbine pruža roman Sinklera Luisa *It Can't Happen Here*.³ Pre nešto više od trideset godina Gor Vidal je okvalifikovao Luisa kao jednog od pisaca koje je američka publika gurnula u zapećak. Komentarišući Luisovo neskromno očekivanje da bude pisac „o kome se najviše govori”, Vidal cinično primećuje: „veliki ironičar na nebu je imao druge planove za njega”. Međutim, „veliki ironičar na nebu” ponovo se narugao, ali ovoga puta na Vidalov račun. Izbor Donalda Trampa za predsednika Amerike ponovo je podstakao interesovanje za navedeni roman iz razloga što je u njemu Luis anticipirao pojavu fašizma u američkom društvu i to kroz političku figuru koja neodoljivo podseća na četrdeset petog američkog predsednika. Luisovo delo je tako opravdano otrgnuto

3. Luisov roman je na srpski jezik preveden 2018. godine, u izdanju „Službenog glasnika”, pod naslovom *To je ovde nemoguće*. Prigodniji i kreativniji prevod naslova bi bio onaj u domanovićevskom duhu – *To kod nas ne može da bude*.

od zaborava, a sâm autor je stekao reputaciju svojevrsnog proroka među piscima.

Ivo Andrić u *Znakovima pored puta* iznosi sledeće viđenje kakvog književnika nadživljava sopstveno delo: „U svakom vremenu važe kao dobri i veliki pisci oni koji najbolje umeju da pišu za svoje vreme, za ljude svoga vremena i njihova shvatanja i raspoloženja. Ali vrlo je verovatno da će u budućnosti kao pravi pisci ostati samo oni koji su umeli da daju najbolju sliku svoga vremena i ljudi i shvatanja u njemu”. Ukoliko pažljivo pročitamo ove redove, shvatićemo da je Andrić sugerisao jedno gotovo darvinističko gledište o tome kakva dela preživljavaju doba u kojem su nastala, pravi literarni ekvivalent principu opstanka najpodobnijih. Po njegovom mišljenju, neprolazni klasici (p)ostaju jedino oni pisci koji su najveći majstori svog zanata, a to je samo nekolicina u bezbrojnom mnoštvu. Takvo je shvatanje pak tek delimično tačno, jer Andrić nije uzeo u obzir i druge faktore (političke, sociološke i ideološke), a koji mogu presudno uticati na promenu percepcije autora i njegovog dela. Ne postoje objektivni kriterijumi na osnovu kojih možemo pouzdano tvrditi da će neko književno delo zaista transcendirati temporalne i geografske okvire u kojima je nastalo. Jedino što je sigurno jeste da je kao lek za literarnu amneziju moguće propisati jednu kulturu čitanja oslobođenu pogubnog uticaja pomodnih filozofija, vladajućih ideologija, prolaznih trendova i dubioznih estetskih kriterijuma. Samo takva kultura čitanja može pomoći da izvršimo revalorizaciju literarnih tvorevina prekrivenih velom zaborava i tako sačuvamo sećanje na velikane koji su s razlogom bili nagrađivani i uvažavani u svom životnom veku. Literarna dela predstavljaju spomenike doba u kojem su nastala. Neimari su marljivo radili na njihovom podizanju. Ipak, bez posvećenog čitaoca i najimpozantnija tvorevina ljudskog duha gubi svoju lepotu i nije ništa manje slična neotesanom kamenu kakav nalazimo u prirodi.

Metaverzum korporativnog kapitalizma

„Da spoznam šta je to što u srži
Na okupu vasionu drži.”

Gete, Faust stih 401-402¹

„Neznanje je moć.”

Orvel, 1984²

„Uskoro će se fizičko i digitalno spojiti u onome što nazivamo metaverzum”, rekao je Mark Zakerberg (Mark Zuckerberg) direktor kompanije *Meta*, na konferenciji posvećenoj temi virtuelne i proširene realnosti i veštačke inteligencije koju je organizovao tehnološki gigant *Konekt*. Tom prilikom Zakerberg je izjavio da je *Meta*, naslednik kompanije *Fejsbuk*, „...kao krajnji izraz društvene tehnologije...” usmerena na „...izgradnju budućnosti ljudske konekcije...” i da je cilj korporativne transformacije da ostvari dominaciju u svetu virtuelne realnosti.³ Metaverzum će, prema Zakerbergu, biti naslednik mobilnog interneta, kao futuristička ideja virtuelne realnosti.

Ključ koji nam otvara vrata napretka je veštačka inteligencija, rekao je Zakerberg na događaju pod nazivom *Inside the Lab* koji je organizovala njegova kompanija *Meta*. Nova klasa veštačke inteligencije (AI) ljudima će omogućiti, vizionarski tvrdi Zakerberg, da opisuju svetove i kreiraju njihove delove: „Kako tehnologija bude napredovala, moći ćemo da kreiramo nijansirane svetove.”

1. Johan Volfgang Gete, *Faust* (Begrad: Prosveta, 2005), 46.

2. Džordž Orvel, *1984* (Beograd: Bigz, 1984), 5.

3. Zakerberg-Fizičko-i-digitalno-ce-se-spojiti.u.univerzumu, pristupljeno 2. 1. 2024, Politika/rs.

Šošana Zubof (Shoshana Zuboff) nudi manje idealizovano tumačenje vrle nove budućnosti u režiji moćnih tehnoloških korporacija. Ona tvrdi da Mark Zuckerberg koji nudi svoju društvenu mrežu kao optimalno rešenje za buduće doba: „**Zamišlja totalizujući instrumentarni poredak – koji naziva novom globalnom ‘crkvom’ – koji će sve ljude na svetu povezati s ‘nečim većim od sebe’.** Smatra da je to nešto Fejsbuk. On će rešavati civilizacijske probleme, graditi ‘trajnu infrastrukturu za povezivanje čovečanstva’ i brinuti o bezbednosti ljudi ‘veštačkom inteligencijom’ koja brzo shvata ‘šta se zbiva širom naše zajednice’.”⁴

Distopijskim idejama tehnološke korporacije, dakle, žele da uspostave jedno stanje hiperrealnosti u kojem su stvarnost i simulacija stvarnosti toliko isprepletene da i ne postoji jasna razlika između ova dva sveta. Pitanje koje nam se nameće jeste da li je hiperrealnost zapravo već istisnula stvarnost iz naših svakodnevnih života. U traganju za odgovorima na ovo pitanje, a: „**Pitati znači utirati put.**“ lucidno kazuje Martin Hajdeger (Martin Heidegger), oslonićemo se na uvide nekih najznačajnijih savremenih mislilaca.

Centralnu misao postmodernog filozofskog narativa francuski filozof Žan Bodrijar (Jean Baudrillard) opisao je sledećim rečima: „**Novi svetski poredak biće u isti mah konsenzualan i televizičan.**”⁵ Prema Bodrijarovim uvidima iz 80-ih godina prošlog veka, postindustrijsko društvo u kojem danas živimo postalo je *simulacrum*, odnosno celokupna stvarnost u ovoj fazi kapitalističkog razvoja je hiperrealna te se teško može razlikovati šta je stvarno, a šta je privid. Ontološka razlika epohe Moderne, razlika između realnog i hiperrealnog, stvarnog i simulacije, simbola i vrednosti briše se usled prevage dominacije korporativnih medija. Na delu je, kako nas upozorava Bodrijar, precesija privida u kojem modeli stvarnosti prethode pojavama određujući tako „stvarnost“ savremenog kapitalističkog društva. Činom „**ubistva realnosti**“ ostavljena je mogućnost svih vidova tumačenja stvarnosti, jer je sve u isto vreme istinito unutar medijima artikulisane realnosti.

4. Šošana Zubof, *Doba nadzornog kapitalizma* (Beograd: CLIO, Beograd 2020), 541.

5. Žan Bodrijar, „Rat u zalivu se nije dogodio“, u *Zbornik radova: Evropski diskurs rata*, br. 1–2 (Beograd: Beogradski krug, 1995, 468.

Simulacija realnosti zamenjuje realnost, simulakrum postaje istinit. Stvarnost je zamenjena hiperrealnošću znakova i simbola.

Izgubivši treću dimenziju, možda čak i drugu, sada smo u dimenziji u kojoj je sve ravno, sve je tu, sve je, zahvaljujući masovnim medijima, na raspolaganju. I tako dolazimo do totalne vidljivosti u kojoj ništa ne vidimo. Naime, savremeno doba ekstaze komunikacije i hiperprodukcije informacija neposredno razara i neutrališe smisao medijske poruke i njeno značenje.

Postoje samo ekran i računarska mreža – network. Nema metafizičkih dubina niti filozofskih transcendencija, već samo imanentna površina komunikacije – ekran. Savremeni ljudi su tako u globalnoj dominaciji kompjuterskog doba: **„...postali ekрани, a ljudska interaktivnost... interaktivnost ekrana“⁶**, uz opasnost krajnje dehumanizacije – modifikacije ljudskog ponašanja, vođene globalnim arhitektama mutiranog – nadzornog kapitalizma. Džordž Orvel je ovo doba vladavine medija proročki predvideo u romanu 1984: **„Teleekran je istovremeno emitovao i primao. Mogao je uhvatiti svaki zvuk – jači od vrlo tihog šapata – koji je Vinston proizveo i štaviše Vinston se, sve dok je ostajao u vidnom polju kojim je dominirao metalni pravougaonik, mogao ne samo čuti nego i videti.“⁷** Juval Noa Harari (Yuval Noah Harari) takođe piše: **„Televizor je prvobitno smišljen kao uređaj koji nam omogućuje da vidimo na daljinu, ali bi uskoro mogao omogućavati da budemo viđeni na daljinu.“⁸** A Naomi Klajn (Naomi Klein) tvrdi da će: **„...u ovakvoj budućnosti naši domovi prestati da budu pre svega lični prostor.“⁹**

Banalnost sada zauzima prostor istine i stvarnosti. Mediji su ti koji kreiraju totalnu banalizaciju svega, banalizaciju kao ostvarenje svih želja. Tako Bodrijar u jednom intervjuu i kaže: **„To je naša banalnost: svet u kom je sve dozvoljeno, sve su mogućnosti**

6. Žan Bodrijar, *Pakt o lucidnosti* (Beograd: Arhipelag, 2009), 23.

7. Džordž Orvel, Navedeno delo, 6.

8. Juval Noa Harari, *21 lekcija za 21. vek* (Beograd: Laguna, 2019), 82.

9. Naomi Klein, „Kako velike tehnološke firme planiraju da profitiraju od pandemije“, pristupljeno 2. 1. 2024, <https://pescanik.net> > kako-velike-tehnoloske-firme-planiraju-da-profitiraju-od-pandemije.

otvorene: preko interneta možete uzeti bilo koji identitet, njime se igrati, sve želje su ostvaruju ali virtuelno. I to je potpuna banalnost.“¹⁰

„Ne postoji slika ili teorija – nezavisni prikaz stvarnosti“, piše najznačajniji savremeni fizičar Stiven Hoking (Stephen Hawking) i dodaje da ćemo namesto istine realnosti usvojiti realizam zavisan od modela: „...ideju da je fizička teorija ili slika o svetu model i skup pravila koji povezuje elemente modela sa zapažanjima.“¹¹

Zanimljivo je da Hoking svoje uvide o mogućnosti postojanja različitih vrsta alternativnih modela stvarnosti poredi sa naučnofantastičnim filmom *Matrix*, koji inače sadrži mnoge reference na filozofske ideje oslanjajući se u svojoj priči na Platonovu alegoriju *Mit o pećini* (predstavljenu u dijalogu *Država*), Bodrijarovu knjigu *Simulakrum i simulacija* i roman Luisa Kerola (Lewis Caroll) *Alisa u zemlji čuda*.¹² Ljudska rasa u američkoj medijskoj franšizi *Matriks* ne zna da živi u simuliranoj virtuelnoj realnosti, tvorevini inteligentnih kompjutera. „Ta ideja“, piše fizičar Hoking „možda i nije tako neverovatna, pošto veliki broj ljudi voli da provodi vreme u simuliranoj stvarnosti, veb sajt, zvani Drugi život. Kako možemo sa znamo da nismo likovi u kompjuterskoj sapunskoj operi, kao Džim Keri u filmu *Trumanov šou*“. Naime: „Ako bismo živeli u zamišljenom veštačkom svetu, događaji ne bi morali da slede bilo kakvu logiku, niti bi morali da se poklapaju sa bilo kakvim zakonima. Ako bi se tuđinci odlučili na dosledni celoviti sistem zakona, ne bismo mogli da razlučimo postojanje druge stvarnosti u pozadini simulirane. Bilo bi jednostavno nazvati svet u kome žive tuđinci *stvarnim*, a kompjuterski generisani lažnim. Ali ako bića u simuliranom svetu – kao mi – ne mogu da spolja osmotre svoju vasseljenu, ne bi imali razloga da dovode u sumnju svoju sliku stvarnosti.“¹³

10. Žan Bodrijar, „Zalivski rat se nije dogodio“, Intervju, pristupljeno 6. 1. 2024, <https://atorwithme.blogspot.com>.

11. Stiven Hoking, *Velika zamisao* (Beograd: Alnari, 2011), 34.

12. Na početku filma *Matrix* (1999) glavni junak Neo sakriva novac u knjigu koja nosi naslov *Simulakrum i simulacije*. Koautorke filma, Lana i Lili Vašovski su od Kijanua Rivsa, koji glumi lik Nea, tražile da pre snimanja pročita Bodrijarovo filozofsko delo *Simulakrum i simulacije*.

13. Stiven Hoking, Navedeno delo, 34.

Ova Hokingova razmišljanja, kako sam piše, savremena su verzija nedoumice taoističkog mudraca Čuang Cea koji se, nakon što se probudio sanjajući da je leptir, pita: „**Sada ne znam jesam li čovek koji je sanjao da je leptir ili leptir koji sanja da je čovek.**“

Koliko je zapravo duboka *Zečija rupa*?¹⁴

Možda bi se Stiven Hoking, poigravajući se matricom filma *Matriks*, i mogao složiti sa Bodrijarom koji piše: „**Ono što ja dovodim u pitanje jeste princip realnosti to jest objektivna stvarnost.**“¹⁵ Iako su koautorke filma *Matrix* Lana i Lili Vašovski, koje su načelno zasnovale svoju distopijsku viziju budućnosti na Bodrijarovom delu *Simulakrum i simulacija*, ponudile nadu u: „...**potencijal pravog prirodnog sveta isključenog iz Matriksa i odvojenog od njega...**“, objašnjava profesor Ričard Smit, inače urednik *Bodrijarovog rečnika*, sam Bodrijar nije bio ljubitelj te promene u trilogiji *Matriks*. U vezi s tim, mada kompjutere ne smatra pametnim¹⁶, Bodrijar je izjavio: „**Matriks je ona vrsta filma o Matriksu koji bi mogao da snimi i sam Matriks.**“¹⁷

Možda je zaista čitava postmoderna realnost posredstvom globalnih medija režirana pozorišna saga te ovde zajedno sa Geteom možemo da kažemo:

**„Po tesnoj daščari vi tako
prođite svaki vaseljenski kut,
neka odmereno brz vas vodi put,
sa neba, preko zemlje do u pako.“**

Gete, *Faust*, stihovi 249–252¹⁸

14. Upotreba sintagme *Zečija rupa* koja započinje knjigom *Alisa u zemlji čuda* odnosi se i u filmu *Matriks* na izbor između spremnosti da se sazna uznemirujuća istina realnosti koja menja život ili ostajanja u zadovoljnom neznanju. „**Ako uzmeš crvenu pilulu – ostaješ u zemlji čuda, a ja ću ti pokazati koliko je duboka zečija rupa.**“ – ovim rečima se Morfeus, vođa pokreta otpora mašinskoj inteligenciji, obratio Neu.

15. Žan Bodrijar, „Zalivski rat se nije dogodio“.

16. Bodrijar piše: „Kompjuter nema svoje Drugo zato i nije pametan. Jer nam pamet uvek dolazi od Drugog. Nenadmašni u računanju, idiotski računari su autisti, duhovi za koje više ne postoje Drugi i koji baš zbog toga imaju neku čudnu moć.“ – Žan Bodrijar, *Prozirnost zla* (Novi Sad: Svetovi, 1994), 119.

17. <https://www.bbc.com>, pristupljeno 2. 1. 2024.

18. Žan Bodrijar, *Prozirnost zla*, 39.

Ili kompjuterski generisani metaverzum¹⁹ u kojem: „...više nema ničega osim emitovanja i prijema i pojedinca koji se u tom kombinatorijumu i proračunu znakova ukida.“²⁰

Možda kapitalističko korporativni metaproces u koji je: „...uključen i čovek koji više i ne krije da je najvažnija sirovina.“²¹

Da li je duh zaista izašao iz boce kako nas upozorava Stiven Hoking: „Plašim se da bi AI mogla u potpunosti zameniti ljude. Kad ljudi mogu da stvore kompjuterske viruse, neko bi mogao da stvori AI koja se sama poboljšava i replikuje. To će biti nova forma života koja nadmašuje ljude.“²²

Odnosno, kako je to rekao HAL 9000 u naučnofantastičnom filmu: *2001: Odiseja u svemiru*: „Koristim sve svoje kapacitete maksimalno. Šta bi više moglo poželeti racionalno biće.“²³

Ovaj odgovor samosvesnog kompjutera HAL-a na pitanje da li je srećan na misiji opisuje i naše razumevanje čoveka, kako u današnjem informacionom kapitalizmu, tako i u prethodnim fazama razvoja kapitalizma. Mi razvijamo svoje potencijale u službi globalnog kapitalizma koji totalno mobilise čoveka i celokupnu stvarnost u cilju maksimizacije profita vlasnika kapitala.

Šta se onda otkriva iza Potemkinovih kulisa globalnog korporativnog sela. Da li Bodrijar greši kada piše da: „...postoji

19. Pojam metaverzum nastao je devedesetih godina prošlog veka u naučnofantastičnom romanu *Snow crash* autora Nila Stivensona. U ovom romanu ljudi žive velike delove svojih života u digitalnoj realnosti, proročki naslućujući sadašnje doba u kojem milioni ljudi provode veliki deo vremena na mreži. U distopijskom romanu *Snow crash*, čija je radnja smeštena u 21. vek, trijumfalni anarhokapitalizam doveo je do sloma globalne ekonomije, a sa tim i do velikih socioekonomskih razlika, vlade država gube svoj smisao, a vlast po gradovima–državama preuzimaju gigantskih korporacija. Metaverzum je građanima ponudio pribežište i siguran u hiperrealnost od posrnulog društva.

20. Žan Bodrijar, *Potrošačko društvo* (Beograd: Darma, 2023), 247.

21. Martin Hajdeger, „Pitanje o tehnicu“, u *Predavanje i rasprave* (Beograd: Plato, 1999), 10..

22. Stiven Hoking, „Veštačka inteligencija će uništiti čovečanstvo“, pristupljeno 10. 1. 2024, <https://rtv.rs/nauka-i-tehnologija>.

23. Stenli Kjubrik je, zajedno sa piscem Arturom Klarkom, režirao film. Zanimljivo je navesti i sledeće citate iz Klarkovih romana:

„Dejve“, reče Hal, ‘ne razumem zašto mi to radiš... Uništavaš mi um... Postaću detinjast, postaću ništa.“ – Artur Klark, *2001. Odiseja u svemiru* (Beograd: Kontrast izdavaštvo, 2021), 171.

„Dejve, um mi odlazi. Mogu da osetim to.“ – Artur Klark, Navedeno delo, 241.

samo izlog – centralno mesto potrošnje u kom se pojedinac više ne odražava.“²⁴

U odgovoru na to pitanje možemo zajedno sa Ničeom (Friedrich Nietzsche) reći: „Istina je ružna.“²⁵

Naime, informacione tehnologije imaju značajan uticaj na kapitalistički ekonomski sistem tako što kreiraju širok spektar tražnje za predmetima. Na kompjuterskoj mreži, zapravo, nema pretvaranja da postoji zid između uvodnika i reklame kao u štampanim medijima. Na webu jezik marketinga postigao je blaženstvo – reklama bez reklame, internet verzije medijskih kuća. Stvarajući tekstualni ambijent: „...**koji će poslužiti kao topli reklamni dom za određenu robnu marku**“²⁶ internet verzije medijskih kuća obavljaju čiste reklamne poruke. Mnogi mediji, dakle, koriste internet za agresivno potiranje granice između uvodnika i reklame nego što je to moguće u nevirtuelnom svetu: „...**na sajtu klikom na miša poručujete proizvode o kojima čitate.**“²⁷

Dalje, zamenom industrijskog društva epohe Moderne postindustrijskim sajber društvom uspostavljena je, videli smo prema Bodrijaru, dominacija znakova i kodova jer se, kako to pokazuje Naomi Klajn, potrošna roba prepoznaje preko brendova (znakova) tako da savremeni potrošač kupuje zapravo brendove: „...**uspešnim korporacijama na prvom mestu treba da bude proizvodnja robnih marki, brendova, a ne robe**“²⁸, odnosno: „**Brend možemo smatrati glavnim smislom postojanja savremene korporacije.**“²⁹ Dakle, korporativnom kapitalizmu je ono što mi smatramo predmetom proizvodnje služilo samo kao materijal za popunjavanje onoga što realno proizvodi, a to je brend.

Ispitujući uticaj tehnološke revolucije na ekonomiju, politiku i društvo u kojem su podaci postali najskuplja roba, jer: „...**jer oni**

24. Bodrijar, Potrošačko društvo, 247.

25. Fridrih Niče, *O istini i laži u izvanmoralnom smislu* (Beograd: Rad, 1971), 32.

26. Naomi Klajn, *No logo* (Beograd: Fabrika knjiga, 2003), 72.

27. Isto.

28. Isto, 27.

29. Isto, 29.

koji poseduju informacije, poseduju budućnost³⁰, Šošana Zubof otkriva nastanak novog oblika kapitalizma: nadzornog kapitalizma – u kojem korisnici tehnološkog univerzuma više nisu klijenti, nego sirovina za prikupljanje podataka i transformaciju ličnih misli radi sticanja što većeg profita vlasnicima kapitala. Mi **„Živimo u vremenu u kom nadzorni kapitalizam i njegova instrumentarna moć deluju nepobedivo.”**³¹ Hrlimo u tehnološku budućnost u kojoj će prema Naomi Klajn: **„...svaki naš pokret, svaka reč, svaki odnos biti podložan praćenju i analizi u do sada neviđenoj saradnji između države i tehnoloških giganata”**³² i u kojoj demokratija posrće pod bogatstvom i moći šačice neodgovornih tehnoloških korporacija.

Bez straha da će mašinska inteligencija dominirati u budućnosti Šošana Zubof otkriva da se iza globalne internet arhitekture skrivaju interesi tehnoloških moćnika: **„Jedinstveni ekonomski imperativi nadzornog kapitalizma jesu lutkari koji krišom usmeravaju mašine šta da rade.”**³³ Naime, znanje, vlast i moć su u rukama nadzornih kapitalista: **„...za koje smo mi samo prirodni resursi ljudskog porekla.”**³⁴

Da li je, u skladu sa sloganom socioekonomskog foruma u Porto Alegreu, *Drugačiji svet moguć* ili možemo, zajedno sa Bodrijarom, da zaključimo da će kapitalizam žilavo, uprkos svemu, opstati?

Anundža Sanalker, izvršna direktorka *Stir teka*, izjavila je: **„Raste zagrejanost za tehnologiju bez ljudi i kontakata. Ljudska bića su biološka opasnost, mašine to nisu.”**³⁵ Da li se ovde snovi o pravednoj i demokratskoj digitalnoj budućnosti pretvaraju u košmare?

Nakon što je otkrio da globalno čovečanstvo živi zarobljeno u kompjuterskoj simulaciji realnosti, u završnom monologu filma *Matriks* protagonista Neo oštro upozorava veštačku inteligenciju:

30. Juval Noa Harari, Navedeno delo, 21

31. Šošana Zubof, Navedeno delo, 550

32. Naomi Klajn, „Kako tehnološke firme planiraju da profitiraju od pandemije”.

33. Isto, 27

34. Isto, 115

35. Isto.

„Ne znam budućnost... Nisam došao da vam kažem kako će ona završiti, došao sam da vam kažem kako će ona početi!”

Literatura:

1. Bodrijar, Žan. *Pakt o lucidnosti*. Beograd: Arhipelag, 2009.
2. Bodrijar, Žan. *Potrošačko društvo*. Beograd: Darma, 2023.
3. Bodrijar, Žan. *Prozirnost zla*. Beograd: Svetovi, 1994.
4. Bodrijar, Žan. „Rat u zalivu se nije dogodio“. U *Zbornik radova: Evropski diskurs rata*, br. 1–2. Beograd: Beogradski krug, 1995.
5. Bodrijar, Žan. „Zalivski rat se nije dogodio“. Intervju. Pristupljeno 6. 1. 2024. <https://atorwithme.blogspot.com>.
6. Gete, Johan Wolfgang. *Faust*. Beograd: Prosveta, 2005.
7. Hajdeger, Martin. „Pitanje o tehnici“. U *Predavanje i rasprave*. Beograd: Plato, 1999.
8. Harari, Juval Noa. *21 lekcija za 21. vek*. Beograd: Laguna, 2019.
9. Hoking, Stiven. *Velika zamisao*. Beograd: Alnari, 2011.
10. Hoking, Stiven. *Veštačka inteligencija će uništiti čovečanstvo*. Pristupljeno 10. 1 2024. <https://rtv.rs/nauka-i-tehnologija>, pristupio.
11. Klajn, Naomi. *No logo*. Beograd: Fabrika knjiga, 2003.
12. Klark, Artur. *Odiseja u svemiru*. Beograd: Kontrast izdavaštvo, 2021.
13. Klark, Artur. *2010: Druga odiseja*. Beograd: Kontrast izdavaštvo, 2021.
14. Klein, Naomi. „Kako velike tehnološke firme planiraju da profitiraju od pandemije“. Pristupljeno 2. 1. 2024. [https://pescanik.net > kako-velike-tehnoloske-firme-planiraju da profitiraju-od-pandemije](https://pescanik.net/kako-velike-tehnoloske-firme-planiraju-da-profitiraju-od-pandemije).
15. Niče, Fridrih. *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*. Beograd: Rad, 1971.
16. Orvel, Džordž. *1984*. Beograd: Bigz, 1984.
17. Zubof, Šošana. *Doba nadzornog kapitalizma*. Beograd: CLIO, 2020.

POHVALA

Pre naglašavanja

Ističeš ishitreno

Ista sam – On

Pokretom poreknem

Sve

nepriznato

neprikladno

nepristojno

nepristojno

nepristojno

Pitaš potom

Što rodila nisam

Posramljeno pomislim

Nešto

priznato

pristojno

prikladno

poput tebe

ili sebe

Pre obuvanja

Cipele za starost
Nemam
žljebaste žuljeve
iščukane čukljeve
krte hrskavice
zanoktice
zadebljanja
urasline
izrasline
na risu
venjake vena
Nemam – za starost
Cipele
đonova čvrstih
peta punih
glatkih gumenih
širokih
perivih
nekrzajuće
neklizajuće
na nazuvanje
neupertlane pertlama
Cipele
Nemam te – Starosti
u šta obuti
a nećeš ni ti
valjda
po mene
bosa dolaziti

Pre sedanja

Ne, dragi, nećemo
kupiti karte
doplatiti duplo
spojena sedišta
za dvoje bez prepreka
krckati kutnjacima
krupne kokice
u sredini smeštene
Ne, dragi, nećemo
polemisati o Palestini
prećutati psovanja
pristojnim glasom
u pola reči prekinuti
prigodnim posluženjem
šardoneom ohlađenim
taman koliko treba
Ne, dragi, nećemo
nositi narukvice
iste jarke boje
istaknutog logoa
vidljivog pod vodom
bazena dovršenog
taman tamo
gde stiže se do mora
Ne, nećemo dragi
štucati neutešno
gutati vazduh
prostačkoga plača
nesmireni samo umišljajem
izmišljene slike
solju nadražene kože
dovoljno daleke
Ne, nećemo
draže mi je tako.

Pre sretanja

Čekaću te ovde
ne kod
daleko od ulaza
već – blizu
Sedeću u sredini
ne pozadi
iza onih najviših
već – ispred
Gledaću visoko
ne postrani
ispod tuđih očiju
već – kroz
Stajaću na putu
ne pored
izvan gužve
već – u
Koraćaću tuda
ne onuda
kuda kraće je
već – okolo
Živeću do tebe
ne pred
iznad sebe
već – tu
Čekaću te negde
ne tamo
gde gledaš
već – ovde

Pre svlačenja

Izrez iskrzan
pod vratom
Razdor suzdržanog

Obrisi istegljeni
preko ramena
Opscen obešenog

Zapah zagušen
u zasucima
Pakost opstajanja

Otok oparan
uz struk
Obmana olakšanja

Nabreklina natekle
na bedrima
Predaja prevoja

Niti iznikle
po nogama
Čežnja čerečena

Ogoljena izgledam
kao da mene
Nosila je Haljina

Popila je crnu kafu

I

Za doručak.

Aparat ju je izbljuvao u smeđu plastičnu čašu kao bulimičar hranu u klozetsku šolju. Čaša je bila krhka, ulubila se od prejakog stiska. Pronijela je čašu s kafom hodnikom, spustila je na radni stol od svijetlog drveta. Dodala tri bijele tablete iz kutijice. Nula kcal. Buć, buć, buć, rekle su tablete utapajući se u tekućini. Kuc, kuc, kuc, kazali su prsti, kuckajući po crnoj tastaturi od tvrde plastike, tukući bijela slova.

Krrrrr, zacvilio je stomak, vareći crnu kafu za doručak.

Deset

Edi Lisac ima crnu kosu i lice bijelo kao papir na kojem savršeno crta ružičastu svinju.

– Izvoli – kaže joj Edi Lisac, najbolji crtač u razredu – svinja za svinju. Rokrok.

Nabire nos. Smijeh udara o zidove učionice, lomi se, pada na pod. Učiteljica viče: – Tiše, djecooo – uzima dnevnik, napušta razred. Edi stavlja ruksak na leđa, plavi sa žutokosim Hi-menom koji drži uzdignuti mač, spuštene glave prolazi pored nje.

Ona ne dopušta da je to zavara.

Čeka još neko vrijeme, naslonjena na prljavi zid. Proviri čistačica. Ima ružičasti mantil i svijetlu, masnu kosu. – Hajt, ćeri, požuri, mora teta Anka zaključat.

Edi stoji pred školom.

Zna da čeka nju, ona je njegova duhovna hrana, njegov rast i razvoj. Kreće za njom, s njim ih je još troje, on i njegovi sljedbenici zagrljeni su kao pijanci koji izlaze iz kafane. Edi diže ruke, svoje bijele umjetničke ruke, one koje slikaju prekrasne slike. Ona povija

vrat iako nema potrebe. Edi nikad ne udara, barem ne fizički. On počinje dirigovati.

„Večeras je naša fešta.

Večeras se svinja peče.

Nek se peče i okreće“.

Prolaznici se okreću. Gledaju četiri dječaka koja urlaju. Gledaju punačku djevojčicu zgrčenih ramena koja pod rukom stišće plavi školski geografski atlas i pokušava ubrzati korak.

Stiže kući.

Kuća je vlažna od njezinih suza, cijede se niz zidove, kuća je nana. – Dođi ti vamo u kuhinju, ćeri – nana kuća grli je i stišće uza se, prsa joj mirišu na sapun od ljubičica, biseri žuljaju obraz. – Evo, ćeri, s malinama.

Pri pogledu na tanjur, Edi Lisac i *rokrok* i guzica koja još može stati samo u u trenerku odlaze u zaborav. Guta kolač u dva zalogaja, kašika struže po bijeloplavom porculanu. – Je l' bilo dobro? – pita nana. Ona klima.

Nana raste.

Dvanaest

Mrzi tjelesni. Plave pločice u hodniku koji vodi ka sali. Bijele šorceve i bijele majice i bijela bedra. Svoja debela bedra. Na tjelesnom danas preskaču kozlić. Njeni dlanovi dodiruju kožnu glavu čudne sprave. Šta sad? Smijeh zvoni salom. – Hajt, vrati se, uzmi zalet! – kaže nastavnik.

Sjeća se.

Bila je malena, pet ili šest. Na prostor ispod njenog balkona doveli su medvjeda. Tamnopusi i bosih raspucalih stopala bili su ti ljudi što su ga doveli odnekud izdaleka. Medi su davali pivu, nabijali mu flašu na njušku. – Igraj, mendo, hajt! – Nemoćna je životinja urlikala, lanci su zveketali, narod je pljeskao. – Hajt, hajt, hajt!

– Hajt!, kaže Edi Lisac i sva djeca počinju pljeskati: – Hajt, hajt, hajt! I ona nema kuda. Ili ima. Odlijepi dlanove od kožne glave čudovišta i istrči iz sale. – Kuš? – dere se nastavnik.

– Kuš, kuš, kuš!

Ona trči i pada i trči i oguljenih se koljena uvlači nani u naručje.

Trinaest

Zaključna ocjena tri iz tjelesnog odgoja. Oči joj se pune suzama, ruke steže u pesnice, sve su ostalo petice, samo ona, samo ona.

– Zašto, nastavnice?

– Ne trčiš kao ostala djeca. Ne skačeš kao ostala djeca. Ne radiš ništa kao ostala djeca. Eto, zato.

Park se zgusnuo oko nje, smrad mokraće širi se iz okolnog žbunja, stepenice su nalik pokvarenim zubima. Edi Lisac ima šarlah. Kad nema Edija, njegovi je pajtaši puste na miru, niko je ne prati. Starica u dugoj suknji klata se prema njoj. – Šta je, šćeri? Što plačeš? Jes propala? – pita. Zubi su joj crni, osmijeh blag. Ona otvara knjižicu i pokazuje joj trojku. – Ne sekiraj se, šćeri – dobacuje starica – samo nek ti nis propala.

Četrnaest

Krv se svakog mjeseca, tamna i gusta, spušta među njene noge. Njena su bedra neoguljene naranče. Utrpava stražnjicu u visoko vitko ogledalo, stišće je dlanovima, stražnjica strši sa strana. Bijela i hladna i mlitava, nalikuju dvjema jutanim vrećicama napola punim lješnika. Medicinska sestra na sistematskom pregledu oko njenog struka ovija metar. Poklanja joj bijel osmijeh. Kaže: – Kako je tvoj tata ljekar dozvolio da mu kćerka bude pretila?

Pretila. Suze joj se skupljaju u grlu, guta ih. Jebi se, nekulturna kravo. Pretila.

Tata je dozvolio. Ona neće dozvoliti.

Ne.

Kad se prejede, kad joj stomak bude kao da je progutala loptu, uradit će ono što o čemu je čitala u jednom časopisu. (Nemojte to nikako raditi! Paradentozna. Oticanje želuca. Poremećeni ritam srca).

Gluposti.

I duhan ugrožava zdravlje pa njezina mama puši kutiju ronhila dnevno. Uostalom, zašto pišu o tome tako detaljno, osim s ciljem da joj daju ideju. Otići će u kupatilo, zaključat će vrata, pustiti vodu da teče. Ohrabriti samu sebe, kao majka dijete koje prvi put skače u bazen: Hajde. Hop! Nagnuti se, gurnuti prst u ždrijelo, zakrkljati.

Buć!

Moć.

Šesnaest

Mučnina.

Povraćanje, krompir s mesom iz humanitarne konzerve na podu dnevnog boravka. Žutilo na donjoj strani kapaka. Bolnica, interno, doktorica tamne kose. – Blagi oblik, neka leži kod kuće, bolnice su prebukirane.

Došla joj je sa rođendanom dvadeset sedmog juna, s deponijom smeća izraslom u parku kraj kuće. Nemaju gdje s tim smećem, rat je, sve stoji i smeće stoji. Tata vrišti u slušalicu. – Halo, majkulivamvašu, djecu ćete nam otrovati. Majkulivamvašu, rat vam nije opravdanje.

Smeće je gadno, njena žutica nije. Njena je žutica lijepa, nije jarkožuta kao mokrača, kožu čini blijedozlatnom, njena žutica je stroga, ima svoja pravila: surutka, mladi sir, crni hljeb. Druže se četiri sedmice ona i žutica.

Na rastanku, na poklon joj ostavlja četrdeset sedam kilograma.

II

Za ručak.

Crna kafa zazvala je mučninu, drhtanje, lupanje.

Glad.

Poželjela je istrčati iz kancelarije, iz zgrade u kojoj radi. Kroz park, pored zelenog spomenika, pored butika, otrčati do sendvičarnice. Poželjela je upasti unutra, zatražiti sendvič od pohovane piletine sa svim mogućim dodacima.

Zagristi taj sendvič, izmasakrirati ga. Pustiti da mlada, u bijelo obučena radnica bulji u sredovječnu ženu, koja sjedi na visokoj stolici i pušta da joj kečap curi s uglova usana.

Osamnaest

Rat je završen. Svakog dana nakon posla njezin otac kući donosi veliku čokoladu s jagodama, mama kuha kafu. Piju kafu i jedu tu čokoladu, pravu čokoladu, ne onu ratnu od kakaa i mlijeka u prahu iz lanč-paketa. Topi se u ustima, mmmm, božanstvena je.

Njezino matursko veče bit će u maju. Njeno matursko veče traži lijepu haljinu, a nema haljine za nju, ne onakve kakvu bi ona htjela. Njena mama kaže:

– Udebljala si se, ko ti je kriv, jela si previše čokolade, dobro, bila si željna, bio je rat. Obuci široke hlače i onu crvenu satensku košulju, znaš onu, lijepo ti stoji.

Ona ne želi jebene široke hlače i crvenu satensku košulju koja joj lijepo stoji, ona želi haljinu.

Zaključava vrata kupatila.

Dvadeset

Bručošica je u velikom gradu, stanuje u studentskom domu, svakog jutra čeka tramvaj ispred porušene zgrade jednih dnevnih novina.

Na filozofskom fakultetu studentice i studenti dijele se u dvije kaste. Prvu kastu čine oni rođeni u ovom velegradu. Oni što stisnuti kao šaka u jednom uglu hodnika puše i ćaskaju i bacaju pokoji ohol pogled na ostale. Drugu čine djeca iz provincije. Ona što su stigla u autobusima bez grijanja, u kojima sviraju narodnjaci, vlažnih čarapa, vukući torbe pune kuhane hrane.

Ona pripada drugoj kasti. Ona je mala iz studentskog doma. Grozi se tog doma, menze što smrdi na konzerve gulaša, nanula pred sobnim vratima, žohara u kupatilima. Grozi se vike i kikota i bezbrižne kasnonoćne pjesme.

Jesuldunjeprocvaleeeeeeejeljoševdahopijaaa.

Ona je bolja od toga, bolja od njih.

Prst.

Nepce.

Pušta vodu.

Dvadeset sedam

Živi i radi u velikom gradu.

Povremeno posjećuje roditelje u provinciji. Provincijske su slike uvijek iste. Šerpe na šporetu na drva, stol prepun grickalica, telenovela na ekranu. Ista pitanja: – Ša ima u velegradu?

Nutkanje hranom, stomak koji puca, trenerka na gumu, puštanje vode.

Svinjo halapljiva.

Na povratku u veliki grad, mama joj u torbu utrpava hljeb i kolače. – Nek ti se nađe.

Čim iziđe iz autobusa, ubaci hranu u razjapljena usta srebrenog staničnog kontejnera.

– Evo ti, najedi se.

Trideset pet

Svakog dana šeta šest kilometara, duž velikog šetališta koje se proteže s obje strane žgoljave rijeke. Svakog dana, kada dođe kući nakon šetnje sklopi kolica, stavi bebu u krevetić. Ne čuje bebin plač, ne gleda njezino crveno lice, žuri. Ide u kupatilo, skida se gola, staje pred ogledalo, posmatra svoje tijelo.

Prosječno, srednje, sredovječno.

Višak kože ispod pupka (nije dovoljno mazala, nije nosila steznik). Jastučići na bokovima, strije na bedrima, već blijede. Pojedene grudi što oblikuju slovo V.

V kao vagina.

V kao vaga.

III

Za večeru.

– Nisam gladna – rekla je suprugu – jela sam na poslu. Želim samo crnu kafu.

Suprug se zagledao u nju. Sumnja li?

Kćerka ju je gledala. Upijala ju je pogledom.

Ona je zamislila.

Deset godina će proći. Ona će prolaziti hodnikom. Čut će poznati zvuk, doći će iz kupatila, srce će joj zalupati kao u nekom hororu, kuc-kuc. Ući će u kupatilo, neće, srećom, biti zaključano. Njena će šesnaestogodišnja kćerka biti nagnuta nad veće školjkom. Ramena će joj biti zgrčena, tamna kosa rasuta, vrhom će kažiprsta strugati po nepcu. Iz grla će joj iskakati komadi skašane utrobe, nestajati u mraku kanalizacije. Večera sivim štakorima. – Šta to radiš? Šta radiš to, je li?

Pružiti će ruke da je uhvati za ramena, da je protrese. – Jesi li normalna, dijete?

Kćerka će podići glavu. Nasmijat će se, usta umrljanih žutom povraćkom.

– Zašto se ljutiš, mama? Pa, ti činiš to isto.

Četrdeset dvije

Nakon crne kafe koja je večera, odlazi u kupatilo. Naslanja lice na ogledalo.

Ona i njen odraz stoje, obraz uz obraz. – Hoćemo li prestati – šapne – ikada?

Vaga joj se, dolje pod ormarićem, grohotom nasmije.

Abeceda prijateljstva

Stojiš pred ulaznim vratima stana, naslonjena si na gelendere, nosiš žutu pidžamu i kapu Djeda Mraza. *Helo*, kažeš mi, zubi ti blješte. Zadihana sam, osjećam kako mi znoj klizi niz leđa iako je decembar. Novogodišnja je večer. *Dođi kod mene, moliš me* na telefon tri dana ranije, *dođi u Sarajevo*. Apsolventice smo, ti na pravu, ja na književnosti. Diplomski rad spremam kod kuće, u rodnom gradu. Ti si u Sarajevu, već radiš, iako još nemaš diplomu. Pametna si i prodorna, znam to od naše sedme godine.

Hej, doselile su nove seke u Vlastin stan, rekla mi je Zinka, hajmo ih zvati da izađu. Zinka je bila tri godine starija, imala je plave oči, otac joj je bio pijanac što je sjekirom razvalio vrata vlastitog stana, Umrla je u tridesetoj od raka, za sobom ostavila sina. Popele smo se uz stepenice. *Cincin*, zapjevalo je zvono. Žena je odškrinula vrata. *Hoće li izaći one seke što su doselile?* Okrenula se, dozivala. Ti i tvoja mlađa sestra pojavile ste se iza majčinih leđa, stidljive i rumene. I tako smo postale mi. Igrale smo emaesesa, plesale uz Džuli, udarale lopticu plastičnim reketima. Brale smo šljive sa stabla što je raslo ispred susjedne zgrade. Stara se susjeda ljutila, to je njena šljiva, *mrš odavde*, posipala nas vodom. Mi smo se cerekale i izazivale je: *Hej, Munira, hej, Munira, đe ti je Muharem!* Sjedile smo u klupi kod iste žutokose učiteljice, kod iste razrednice očiju kao u Bambija. Subote smo, starije, provodile u kinu što je nosilo ime naše kržljave rijeke. *Strah u ulici Šoše Mažara*, šalile smo se, bojeći se snova. Uzdisale gledajući Džonija kako podiže Bejbi uvis.

Kažeš mi: *Ulazi*. Grliš me. Iza vrata dnevne sobe posmatra nas tvoja gazdarica, mrka starica. Tvoja soba je skromna, ne slaže se s tobom, miris vlage izbija iz previsokih plafona, iz kutova.

Vlasta, žena što je u stanu živjela prije vas, ostavila je u jednoj sobi stvari. *Doći ću po njih*, rekla je tvome ocu. Uvlačile smo se u tu prostoriju, bilo je tu svega za naše radoznale oči, za naše halapljive prste. Burdi i bazara, goblena, albuma sa starim fotografijama, knjiga. *Ama, šta to radite?*, pitala nas je tvoja majka, *ne dirajte tuđe*

stvari. Ali mi smo i dalje ulazile i, što su nam više branili, nama je bilo zanimljivije. A najinteresantnija u sobi je bila Vlastina lutka, veličine trogodišnjakinje. U plavoj haljini, s uvojcima, sjedila je na kutiji poput kraljice na prijestolju. Negdje smo čule da ta Vlasta nije imala djecu. Što će joj onda lutka? Odrasli se nisu igrali, barem to naše majke nisu činile. One su išle na posao, kuhale grašak, mazale nam pekmez na kriške, dozivale nas s prozora. Moja nam je mama objasnila da je i Vlasta nekad bila dijete, možda je tu lutku dobila kad je bila mala, možda bi bila tužna da joj se nešto desi. Nemojte je dirati! Mi je nismo dirale, ali ne zato što smo bile saosjećajne. Činila nam se nekako živom, plašile smo njome jedna drugu. Eto Vlastine lutke!, vrištale smo i trčale stanom. Pokušavale smo joj ipak nadjenuti ime. Džuli! Hajdi! Felon! A ona nas je samo posmatrala ukočenim plavim očima. Kao da nam želi reći: Ne, neću vam kazati kako se zovem i odakle sam došla. Ja sam tajna, a tajne ostaju skrivene. Poslije se s tim stvarima nešto desilo, nestale su, soba je postala spavaća soba tvojih roditelja. Lijepa, neprivlačna.

Idemo u bife studentskoga doma, kažeš mi, upoznat ćeš moju raju. Amir će nas voziti gore. Onaj Amir?, pitam. Onaj šesnaest godina stariji što ti roditelji brane vezu s njim? Da, veliš. Hoće li i on biti gore sa nama?, želim znati. Ma, neeee, on je to prevazišao. Pitam te voliš li ga. Ti se smiješiš u ogledalu, meni ili sebi, i češljaš dugu kestenjastu kosu.

Bile smo u šestom razredu, bila je košarkaška utakmica u našoj školi. Sjedile smo na tribinama, vidjela si tog dečka. Zvao se Nermin. Godinama si se njime zanosila i prije i poslije vaše kratke veze u prvom razredu gimnazije. Sjećam se, imala sam upalu pluća, ležala, čitala Gričku vješticu. Ti si me vratila iz svijeta kočija i lomača. Kako si danas?, pitala si i sjela kraj mog kreveta. Nosila si kosu svezanu u rep, tvoje lijepe oči, s crnim trepavicama, bile su crvene. Šta je bilo? pitala sam. Šapnula si: Rekao je juče da više ne želi da se vidamo. Pa, šta?, kazala sam mu ja i nasmijala se. A cijele sam noći plakala. Poslije ste imali neke povremene susrete, voljela si ga, to si mu rekla. Izlazila si i s drugima, znala si mi prišapnuti da je ovaj ili onaj divan, s dvojicom si spavala, ali nijedan nije bio on. I godinama poslije govorila si mi da ti nije svejedno.

Tvoj muškarac Amir čeka nas ispred ulaza, pruža mi ruku. Ti kažeš: *Moja drugarica iz djetinjstva*. Njegov veliki automobil guta ulice grada, krećemo ka studentskom domu. Tamo će nas čekati tvoja ekipa s fakulteta. Jedva čekaš da ih upoznam. Popit ćemo piće, onda otići na trg dočekati ponoć. Tvoj muškarac te ljubi u usta, želi nam dobar provod, odlazi. Ti me hvataš pod ruku, pitaš me kakvim mi se on čini. Kažem da je ljubazan. Ne stižeš na to ništa reći, neko te doziva. *Stižu moji momci*, kažeš. Tri dečka prilaze. *Oni su mi kao braća*. Kafeterija studentskog doma je polumračna, svira glasna muzika, đuskamo. Pola sata prije ponoći spuštamo se do trga. Posljednjih je petnaest minuta Stare godine. Odbrojava iz hiljade grla. *Deset, devet, osam ... Jeeeeee*. Neko na bini ima čupavu kosu i pjeva The Final Countdown. *Sad idemo*, kažeš ti u pauzi između dvije pjesme. *Kuda? Pa, tek je pola jedan*, pita jedan od tvojih drugova. *Meni je dosta*, veliš ledenim glasom, *gladna sam i pospana*. Drug mi stavlja ruku na rame i kaže: *Ako ona već mora ići, ostani ti*. U očima ti čitam bijes, vučeš me za nadlakticu. *I ona je pospana*, kažeš. Koraci su ti dugi, vodiš me prema zgradi vlažnog stubišta u kojoj živi starica, penjemo se uz stepenice, otključavaš vrata. *Sačekaj tu*. Vraćaš se s mojom torbom. *Zar ne mogu prenoćiti kod tebe?* Ti me gledaš kao da sam rekla nešto strašno, oči su ti širom otvorene. *Ne, ne možeš*. Pitam te kuda ću onda. *Ne znam*, kažeš ti, *ćao*. Zatvaraš vrata.

Kao male smo curice često znale prenoćiti jedna kod druge. Kikotala smo se u jastuke, sanjarile, planirale. *Bit ću novinarka*, govorila sam, *lutat ću svijetom kao Oriana*. Ti si voljela seriju Zakon Los Anđelesa, ti ćeš biti advokatica, nosit ćeš sako i boriti se za pravdu. U petom sam ti razredu rekla: *Večeras ne mogu noćiti kod tebe*. Objasnila sam ti da mi se tijelo noć prije promijenilo. Da je moja mama rekla kako se moram strpiti, zamisli da isprljam tuđu posteljinu. Tri dana kasnije si mi kazala: *I moje se tijelo sinoć promijenilo*. Onda smo prasnule u smijeh. Sa četrnaest smo postale izbjeglice. Ti si s mamom i sestrom otišla u Ljubljanu, daidži, ja sa svojima u Duboku, u privatni smještaj. Ponovo smo se vidjele nakon dva mjeseca. Ni moja niti tvoja majka nisu mogle izdržati daleko od naših očeva, od Bosne. Od tada smo dane provodile skupa. Najčešće u pećini pod obližnjim brdom, s čijih se zidova, što ih granata nije mogla razbiti, vlaga cijedila poput suza. Ti, ja, cijeli naš komšiluk.

Žene su heklale, ćaskale, plakale, muškarci odlazili, neki se vraćali, umorni i prljavi u svojim maskirnim uniformama. Mi smo ležale jedna kraj druge, na cvjetnim ležaljkaama što su još mirisale na pijesak i more, čitale *Samrtno proljeće*. Vratile smo se u školu nakon nekoliko mjeseci, ovaj put u gimnaziju. Djeca moraju učiti iako je rat, iako na časovima moraju sjediti u zimskim jaknama, djeca su budućnost. Tako su nam rekli.

Dok silazim niz stepenice tvoje zgrade, pada mi na pamet ključ. Dao mi ga je brat, to je ključ njegove studentske sobe. Stojim i čekam taksu, neko prolazi i maše, to je kolegica s fakulteta. *Otkud ti?*, pita, sigurno joj izgledam smiješno s putnom torbom na novogodišnju noć. *Odoh na privatnu žurku*, kažem, nestajem u taksiju.

S našom je sedamnaestom stigao mir, ti si rođendan slavila u martu, ja u junu. Mir smo slavili u decembru. Sljedeće smo godine imali matursku večer, nosila si crvenu haljinu. Nisi je mogla pronaći na izglednijem policama poratnih prodavnica, gdje li si je pronašla? Rekla si mi da ćeš studirati pravo, tvoj san, sjećam li se? *Sjećam se*, rekla sam. *A ti, hoćeš li biti novinarka? Ne, neću biti novinarka*. Gledala si me podsmješljivo, kao da me želiš pitati: je li ti to nemaš hrabrosti slijediti svoje snove? S torbama u rukama, napustile smo rodni grad. U Sarajevu smo živjele svaka svoj život, ali smo se znale naći na kafi. Pričala si mi kako su ljubomorni na tebe, svi na tom fakultetu, jer imaš desetke. Ali te profesori cijene, naročito profesor F., divan je, ponudio ti je posao i prije diplome.

U bratovoj sobi uključujem televiziju, pjeva plava žena u šljokičastoj haljini, harmonikaš razvlači usta i harmoniku. Ti za to vrijeme juriš u velikom automobilu, na crnom sjedištu, nasmijana. Muškarac s plavom kapom drži lijevu ruku na upravljaču, desnu na tvom koljenu. Možda te baš večeras želi zaprositi, u restoranu, kao u filmu. I ti želiš otvoriti kutijicu, možda baršunastu, možda crnu. I, dok ti se oči pune suzama, reći da.

Srest ću te na mostu na Otoci, bit će jesen. Za ruku ću voditi stariju kćerku. Ti ćeš nositi crnu toku na glavi, kosu stegnutu u punđu, osmijeh. Obrazom ćeš dodirnuti moj. Dugo me nisi vidjela, kako sam, je li to moja curica, gdje stanujem. Ti si se preselila, živiš u onoj tamo zgradi. Razvela si se od Amira s plavom kapom, imaš

sina i kćerku, veliki su već. Žao ti je zbog smrti mojih roditelja. I tvoji su stari, bolesni. *Javi se, reći ćeš, da pijemo kafu. Naravno, reći ću ja. Kćerka će me povući za ruku. Hajde, mama, zakasnit ću u školu!* Djeca nemaju strpljenja za ono što se ne tiče njih. *Vidimo se. Da, vidimo se.* Proći ćeš pored mene, pomilovati dijete po glavi, korak će ti biti lagan. I ja ću se poželjeti okrenuti, pozvati te, natjerati da zastaneš, okreneš se, pogledaš me u oči. Poželjet ću upitati te: Sjećaš li se Vlastine lutke? Šta se desilo s njom? Neću to učiniti. Bilo bi blesavo. Bilo bi bespotrebno i besmisleno. Jer ko se još, u našim godinama, sjeća lutaka.

Nakon

(Jutros. Sam.)

Razmišljam. Ruke su mi položene na smeđu površinu trpezarijskog stola. Na stolu je pepelnica, mala grobnica. Zgužvana kutijica.

„Pušenje ubija“. „Pušenje ubija“. „Пушење убија“.

A umiru i oni koji ne puše.

Tata je opet pitao, prije nego što je, u lanenim hlačama, otišao igrati šah u parku, s golubovima i starim drugovima.

– Možeš li sam? Da ostanem s tobom?

Ne, tata, nemoj to činiti, nemoj molim te. Neću presjeći vene ni popiti otrov ni skočiti sa krova zgrade. Jednom si me čitao u novinama. Dvaput nećeš.

Tata je postao tata nakon što je prestao biti uspješan poslovni čovjek. Tata nikad nigdje nije kasnio.

Do sada.

– Ne treba, tata. Otići ću prošetati.

– Sam?

– Sam.

*

(Prije četiri dana. Posjeta.)

– Dobro došli – kaže gospođa Edita.

Dunja, tri minute mlađa blizanka, počinje plakati. Tamne, beskorisne zjenice gospođe Edite posve su suhe. Nekad je bila telefonistica, do mirovine. Pričali su da nije rođena slijepa. Pričali su da je kao mlada djevojka postala žrtvom nekakve infekcije latinskog naziva. Kad joj je suprug umro, preselili su baki, sad su tu samo ona i Dunja.

– Skuhaj kafu – kaže gospođa Edita kćerki, glas joj je hrapav.

– Nećemo, hvala – kaže mama – došli smo samo, samo ...

Tu zastaje, gleda u mene. Šutim. Ne mogu ti pomoći, mama. Ni sebi ne mogu.

– Nemojte tako – kaže gospođa Edita – morate popiti kafu s nama. A ti nemoj da se grizeš, nisi ti kriv.

– Ne grizem se – kažem.

– Božija volja je to, znaš. Moja je pokojna mater govorila da je novorođenčetu sve pod jastukom zapisano, od rođenja do smrti. Boli li te išta?

– Ne – odmahnem – ništa me ne boli.

Gutamo kafu i vrijeme. Muha, crna i mesnata, ulazi kroz otvoren prozor, kruži nam oko glava, traži pažnju, odlazi. Dunja opet počinje jecati.

Lijepa ti je sestra.

Makni se od nje, majmune.

Zar ja nisam tvoj najbolji prijatelj?

Jesi. Zato ti to i govorim.

– Dunja – kaže gospođa Edita, glas joj je prezriv – je li dosta bilo plakanja?

– Idemo mi polako – kaže mama i iskapi.

Ustajem, prilazim gospođi Editi. Tjeme joj je posuto šećerom. Uzimam je za ruku, ona mi steže šaku, drži je nekoliko sekundi.

– Ne sekiraj se, dijete – kaže – pisano je. Neka si barem ti ostao živ.

Nakon mene gospođi Editi prilazi mama, kratko je grli.

Dunja ustaje i prati nas do izlaza.

– Doviđenja – kažemo uglas.

Kad dođem do stepenica, okrenem se. Dunja me gleda, kovrče joj padaju na obraze, tijelo joj je premršavo.

Onda je nestane.

Slutim da će opet jecati, tamo iza zatvorenih vrata.

Sliježem ramenima.

*

(Prije šesnaest mjeseci. Bijeli.)

Otvaram oči. Vidim bijeli plafon s neonskim svjetlima. Gdje sam, pitam, ima li koga? Molim vas, dajte mi vode. Iz grla mi izlazi: aaaaaa. Šta je ovo? Jače.

– Aaaaa.

Dovoljno je.

Bijeli, jato labudova, stižu. Šire krila.

– Budan je, budan je!

*

(Prije petnaest mjeseci i deset dana. Znatiželjni.)

Narandže, čokolade i tetrapak-sokovi pristižu. Gužvaju se, gurkaju, otimaju za prostor na tjemenu noćnog ormarića. Žute banane što daju energiju, naranče pune ce vitamina, sirnica 'ko duša' što je savila kičmu u aluminijskoj foliji.

– Bio si u komi?

– Da.

– Jesi li vidio svjetlost?

– Ne.

– A ... Boga?

– Ne, nisam vidio svjetlost. Ni raj ni pakao ni Boga ni đavola ni baku ni deku.

– Ohhh! Baš ništa?

– Ništa.

*

(Prije petnaest mjeseci i dva dana. Put.)

Nemojte biti izdajice, kažem svojim nogama.

Nećemo biti, mucaju moje noge.

Obavijam lijevu ruku oko okvira kreveta. Utiskujem desni dlan u zid, po dlanu mi ostaje bjelilo. U početku se vučemo, stopala u plavim plastičnim papučama i ja.

Hajde, gmazu jedan.

Čitavu nisku dana i noći gamižemo do ruba sobe, utrkujemo se sa žoharima na bolničkom hodniku, nalikuju grožđicama. Gubimo utrku. Put nam je dug, susrećemo na tom putu stepenice, smiju se drskim, poliranim smijehom. Mirišu na domestos ubicu bakterija i trošne tarače, nemoj biti kukavica, šapuću.

Neću biti.

Metalnu ogradu snažno grizem lijevom šakom. Skidam plastične papuče. Penjem se. Otarem nadlanicom ono što mi se cijedi niz lice kao suze. Silazim. Penjem se. Silazim.

Nisu suze.

*

(Prije trinaest mjeseci. Plavi.)

- Ko je vozio?
- Nemam pojma.
- Ne sjećaš se?
- Ne sjećam se.
- Čega se posljednjeg sjećaš?
- Sendviča koji smo pojeli u fastfudu na pumpi.
- Zezaš li nas, mali?

Kad plavi odu iz bolničke sobe, osjećam se poroznim.

I praznim.

*

(Prije dvanaest mjeseci. Sivi.)

Takvi su i posteljina i odjeća. I zidovi su takvi, i paučina razgrnuta među rešetkama. Čak i čiča ima sive kovrčice. Smiješi mi se poput bebe.

- Šta si ti učinio? – pita.
- Ne sjećam se.

– Ja se sjećam svega. Kako sam zaklao svoju suprugu i njenog švalera. I sad, kad legnem, vidim onu krv kako kaplje iz Fatiminog vrata na jastuk i one njene oči, zelene a iskolačene.

(Jutros. Pinokio.)

Ulazim u Pinokio, vrata su teška, preovladava staklo. Miris drveta u zraku, Holivud na zidu. Pek podiže obrvu, Garbo mi se smrznuto smiješi, Bergmanica je naslonila njegovanu glavu na ruku, gleda me kao da me razumije. Sreća je dobro zdravlje i loše sjećanje, tako je nekad negdje rekla.

Nisam sretan.

Barmen kose boje hrđe stoji i trčkara po mobitelu.

– Zdravo – kažem i sjednem za šank.

Barmen podiže pogled.

– Zdravo.

– Kafu, molim te. Kraću.

Klima glavom.

– Izvoli.

Bijela šolja s crvenom crtom.

– Dugo te nije bilo.

Cijelo mu je lice prekriveno žutim pjegama. I ja se njega sjećam. Zovu ga Nara.

– Da. Bio sam u zatvoru.

Bolnicu prešutim, nemam pojma zašto, možda ne želim sažaljenje, možda zvučim čvršće ovako. A možda mi se jednostavno ne da predugo objašnjavati. Tišina se razvlači kao žvaka pod đonom.

– Kakav si zijan napravio?

Napokon se usudio. *Bravo, Nara.*

– Doživio sam saobraćajku. Drug mi je poginuo.

– Ah! Pa, zašto...

– Ja sam vozio.

– Ah!

Opet šutimo. On opet trči po mobitelu. I ja iz džepa vadim svoju nokiju. Hvala nebesima na tim sićušnim ekranima, spasiocima u trenucima nelagode. Još neko vrijeme vlada tišina. Onda čujem glasove, korake čujem, šuškanje, žagor. Ne čude me. Subota je. Skoro će podne. Vrata škripe. Opet škripe. Stolovi, stolice, parket.

Za jednim stolom, poznati su mi, gledaju u mene. Za još jednim.

Počinje. Spreman sam.

Zjene se šire, laktovi šilje, usne se približuju ušnim školjkama. *To je taj, znaš što ššš-ššš. Stvarno? Aaaa! Ššš-ššš.*

Smiješni su mi.

Oni koji mi ovih dana prilaze i stišću me, uporno i uzaludno, kao suhu mandarinu.

I ovi drugi, što mi očima–čakijama diskretno režu kožu.

Šta ima pod kožom?, pitaju, šta ima, šta ima?

Ništa nema.

Iskapim kafu, zgnječim opušak jagodicom lijevog kažiprsta. Ustajem sa visoke stolice i kažem Nari: – Hajde, vidimo se.

Ne čuje me, automat za kafu je preglasan, nije važno.

Izlazim na ulicu.

Srce mi kuca.

Tamo u Pinokiju vidio sam djevojku. Možda ću sutra opet otići u Pinokio. Možda će ta djevojka opet biti za tim stolom u uglu i ja ću možda prići baš tom stolu i ispričati baš njoj ovu priču.

Moju priču.

Uzmi ili ostavi, možda ću joj reći.

Odnekud dopire miris ribe. Podsjeća me na ljeto na moru. U parkiću pred mojoj zgradom graje šarena djeca, točkovi rola kotrljaju se kao misli.

Košarkaška lopta doskakuće do mojih razbijenih koljena.

Hoćemo li jedan na jedan?, pita on.

Smiješi se.

Pisac

Uvek sam htela da budem pisac, još od malena. Pisala sam priče, pesme, ali nikada nijednu od tih priča i pesama nisam objavila. Pisala sam ih za svoju dušu. Sve do četvrtog razreda osnovne škole, kada sam svoje rukopise krenula da šaljem na konkurse.

Ponekad bih osvojila nagradu, ponekad ne, ali sam kroz godine uvidela kako se sve manje i manje dece prijavljuje na literarne konkurse. Zašto? Zašto deca odustaju od pisanja?

Jednog dana, škola nas je odvela u Klub književnika Srbije gde se održala godišnja tribina i moram priznati da sam se iznenadila koliko su neki pisci zapravo dosadni.

Deca koja žele da budu pisci, kada dođu na neki događaj poput ovog i vide kako su svi pisci strogo i ozbiljnog izgleda sa dosadnim temama, više nikada neće hteti da napišu priču ili pesmu, zato što se plaše da odrastu i budu uvek ozbiljni i da nikada više ne budu detinjasti i nasmejani kao što su sada.

Deca odustaju od pisanja zato što im vi, dragi pisci, dajete pogrešnu perspektivu svog prelepog posla. Ako već pišete knjige za decu, nemojte se plašiti da oslobodite dete u sebi.

Smejte se, glasno pričajte, pravite smešne face, igrajte se, ne pričajte sa decom ne kao da su ona odrasla, već kao da ste vi deca.

Tako ćemo, dragi moji pisci, u budućnosti imati, ne samo više pisaca, već i više nasmejanih i srećnih ljudi koji se ne plaše da budu svoji.

Republika Srbija
Ministarstvo kulture i informisanja

Pokrajinski sekretarijat za kulturu,
javno informisanje i odnose s
verskim zajednicama

Ovaj broj časopisa *Ulaznica* objavljen je uz pomoć Ministarstva kulture Republike Srbije i Pokrajinskog sekretarijata za kulturu, javno informisanje i odnose s verskim zajednicama.

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82+3

ULAZNICA : časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja
/ glavni urednik Vladimir Arsenić. – God. 1, br. 1
(1967)– . – Zrenjanin : Gradska narodna biblioteka
„Žarko Zrenjanin”, 1967–. – 24 cm

Pet brojeva godišnje
ISSN 0503-1362

COBISS.SR-ID 9987330

ulaznica

časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja,
Zrenjanin, god. LVIII, decembar 2024.
broj 268

Izdaje Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, Zrenjanin. Izlazi tri broja godišnje. Cena po jednom primerku 300,00 dinara, godišnja pretplata 900,00 dinara (za inostranstvo 2000,00 dinara). Pretplatu slati na žiro-račun broj 840-31013845-23 Gradke narodne biblioteke sa naznakom za „ULAZNICU“.

Rukopise slati na adresu: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, Trg slobode 2, 23000 Zrenjanin, otkucane, odnosno odštampane ili u elektronskom obliku, sa naznakom „za ULAZNICU“

Rukopisi se ne vraćaju.

Telefon: +381 23 566 210

e-mail: biblioteka@zrbiblio.rs
zrulaznica@gmail.com
ulaznica@zrbiblio.rs

Tehnička priprema: Vladimir Tot
Štampa: Gradska narodna biblioteka
„Žarko Zrenjanin“
Zrenjanin

ISSN 0503-1362

